

II. BACSÁNYI IRODALMI MUKÖDÉSE.

— Második és befejező közlemény. —

Értekezésemnek ebben a részében Bacsányi irodalmi működésével fogok foglalkozni.

Először a tudóst, azután a költőt rajzolom s így az egész ismét két részre oszlik: az első Bacsányi tudományos működésének, a második költészetének méltatása.

Bacsányi a legműveltebb magyar írók egyike. A latin, német és francia nyelv tökéletes tudása három hatalmas szellemi kincstár ajtaját nyitja föl előtte.¹ Életének jó részét külföldön tölti, Bécsben és Párisban folytonos összeköttetésben van az írói körökkel, a mely körülmény szintén hozzájárulhatott izlése és műveltsége fejlesztéséhez. Rendkívül sokat olvas és sokfélélt Horatius verseitől kezdve a francia politikai röpiratokig. Hosszú jegyzéket állíthatnék össze a világirodalom kitűnőségeinek, költőknek és tudósoknak neveiből, melyek munkáiban és irataiban számtalanszor előfordulnak. Nemcsak olvas, hanem igen sokat excerpál is, nagyobb részeket ír ki magának, sőt legtöbbször egész cikkeket másol le (különösen az *Allgemeine Zeitung*ból és a *Journal de Francfort*ból), Schiller és Goethe levelezését pl. egészen leírja. Ezek a másolatások természetesen igen sok idejét fölemésztették, melyet önálló munkára szánhatott volna. Hogy milyen alaposan és figyelemmel olvasott, arról a tömörkedő széljegyzet és javítás tanúskodik könyveiben. Természetesen nem nézhettem át 1121 kötetből álló s a Múzeum könyvei közé beosztott könyvtárát, hanem azért nem egy könyve megfordult a kezemben s mindegyikben sok jegyzést találtam. Ezek többnyire nem nagy fontosságúak, inkább futó benyomások és sokszor személyeskedő malitia eredményei (különösen a magyar könyvekben). De nemcsak jegyzeteket tesz, melyek néha csak egy-egy aláhuzásból, felkiáltó- vagy kérdőjelből állanak, hanem határozottan *corrigál*, sokszor még az írásjelekre is kiterjedő pontossággal. Érdekes ebből a szempontból *Kis János* verseinek tele-

¹ Angolul nem tud, mint irataiból következtethetjük, hasonlóképen olaszul sem sokat. *Révai* szerint »intelligens deinde et Italicae«. (Planum, 1790. 69.), de ennek alig találjuk valami nyomát.

jegyzett kötete, melyet Pap Ferencz ismertetett részletesen.¹ A kben érdekes jegyzetek értékét az erős elfogultság nagyon leszállítja.

Bacsányi inkább receptív tehetség, mint productív. A milyen tömérdek dolgot olvasott és tudott, épen olyan keveset alkotott önállóan s a mit alkotott, azon sem látszik meg nagy műveltsége. (Különösen későbbi munkáin.) Idézni igen sokat idéz, de ez nem elégséges a szellemi téren való nagy jártassága bizonyítására. A sok idegen hatás nem tudja egészen kicsiszolni, átalakítani gondolkodás módját s a nélkül, hogy eredetiségének ártana, színezni egyéniségét.

Fő jellemző vonása Bacsányi tudományos működésének az *éles kritika* s a *komoly oktatás*, mely nem egyszer fajul nagyképi leckéztetéssé. Mindkét jellemvonás Bacsányi egyéniségében leli magyarázatát. Bacsányi nemcsak sokat tud, hanem azt is nagyon jól tudja, hogy sokat tud, önérzete erős s ez az önérzet rendkívüli egyenességgel és szókimondással párosul nála. Így egyrészt hivatva érzi magát arra, hogy másokat oktasson, másrészt arra, hogy bíróként lépjen fel másokkal szemben és ítéljen. Ez tette bölcselő és tanító költővé, ez tette értekezővé és kritikussá. Az erős kritizáló hajlam különösen jellemzi kezdettől fogva. A *Museum* korában már *őszinte* kritikákat mond a beküldött dolgozatokról, így pl. *Horváth Ádám* verseiről, megróván bennük »az egy versből másikba való átcsapást«, meg a sok jegyzetet és idézetet.² *Földi* verseiről is mond rövid ítéletet.³ Valószínű, hogy másoknak is írt ilyen kritikai leveleket. *Kisfaludy Sándort*, kit a legnagyobb magyar költőnek tart, valamint kedves *Anyosát* is megbírálja, sőt feleségének verseiben is talál kifogásolni valót. Jellemző erős kritizáló szellemére, hogy szokszor *a hozzá intézett leveleknek* helyesírási hibáit javitgatja(!)

Önmagával szemben nem kevésbé szigorú kritikus; kéziratait át meg átjavítja s többször írja le, sőt mások ítéletét is kikéri, így *Arankáét*,⁴ *Virágét*. »Ne kedvezz nékem teljességgel — írja *Virágnak* ⁵ — tetőled nem dicséretet, hanem krizist, — *kemény krizist* kívánok.«

Ezt az általánosan tájékoztató, rövid bevezetést kívántam előrebocsátani előkészítésül a következőkre, vagyis Bacsányi tudományos működésének, illetőleg prózai műveinek tárgyalására.

Bacsányi prózai munkái időrendi szempontból két csoportra válnak: a *Museum-korabeliekre* (1778—1793), melyekhez az 1798-ban írt *Anyos-életrajzot* és »Beszédet« is számíthatjuk, és a *későbbiekre* (1821—1837). Irányukat tekintve pedig feloszthatók: *értekező* vagy *ismertető* és *polemikus* művekre. Ez utóbbi felosztást fogom követni, nem hagyva figyelmen kívül az időrendet sem.

¹ Kis J. versei és Bacsányi. E. Phil. Közl. 1892. 651.

² Kaz. Lev. I. 289.

³ Kaz. Lev. I. 263.

⁴ Toldy kiad. 238.

⁵ Toldy kiad. 260.

Az értekező dolgozatok elseje *A fordításról* című, melyet a bécsi *Magyar Műsába* írt (1787)¹ s újra kiadott a *Magyar Museumban* (1788).² Értekezésének bevezetésében, mely maga is kerek kis értekezés, visszapillant szellemi életünkre, azután a nyelv művelésének fontosságáról szólván, a fordításra tér át. A fordítás nem könnyű dolog, »a fordítónak, bár nem annyi értelemmel is, legalább annyi jó ízléssel kell bírni, valamint a munka szerzőjének«. A szerző szabadon alkot, a fordító kötvint van s a »könyvszerzőt épen úgy kell néki ezen az idegen nyelven beszéltetni, a miként beszél vala, ha maga benne írt volna«.

A mondottakból arra az eredményre jut, hogy »ha tehát az író az első rendű nagy elmék közül való, nagy igazságtalanság lenne fordítójának legalább utána az első helyet nem engedni«. Itt Bacsányi buzgalmának hevében túloz, mikor a fordítót majdnem a szerző mellé emeli, az azonban igen helyes megjegyzés, hogy a fordító ízlésének meg kell közelítenie a szerző ízlését. Bevezetését avval fejezi be, hogy a fordítás nehéz és fontos dolog lévén, szükséges, hogy bizonyos szabályokhoz alkalmazkodjék. Ebben az értekezésében tehát néhány szabályt fog adni *Gatterer*, göttingai tanár, nyomán. »Tanácslások ezek inkább, — úgymond — mint törvények: javaslatok oly hazafiakhoz, kik velem együtt a nemzetnek hasznát keresvén, hazájok magyarinak kedvéért hasznos könyveket anyanyelvünkre fordítgatnak.« — Az értekezés első részét a »közön-séges regulák«, második részét a »különös regulák« teszik. A *közön-séges regulák* általános szabályai a fordításnak: a fordítónak tudnia kell a saját anyanyelvét s azt, a melyből fordít; értenie kell, a mit fordít; ízlésének kell lenni; az író eredetiségét is fel kell tüntetnie fordításában; »tulajdonképen csak magához hasonlót kell az embernek fordítani« — ez különösen helyes és figyelemre méltó megjegyzés —; a régi írók fordításában a legjobb kiadásokat kell használnia a fordítónak; végre szabatosan kell fordítania, úgy hogy a fordítás az eredetinek »hív és igaz mása« legyen. Ezután következnek a *különös regulák*, melyekről bővebben szól. Legelőször ismét a szabatoságot, hűséget emeli ki, aztán a gondolatárnyalatokra tér át. »Vagyon minden gondolatnak tulajdon színe, tulajdon árnyékozatja (Schattierung) és tulajdon érdeme,« ezeket is vissza kell tükröznie a fordításnak megfelelő, vagy legalább hasonló kifejezésekkel. »Idegen szókat, melyek nálunk polgári jussal még meg nem ajándékoztattak« kerülni kell, »nem lehet mindazonáltal a fordítónak vétekkül tulajdonítani, ha az eredetírásban található új dolgokat és gondolatokat új szókkal fejezi ki. Ez korántsem

¹ Szept. 5., 8., 12-i számok (559—577 l.).

² I. negyed 6—19. »a szükséges változtatásokkal«. Ezek a változtatások valószínűleg helykímélés szempontjából történtek, mert csak megrövidítésből állanak. Lehet kben, hogy ezzel tömörebbé, egységesebbé akarta tenni dolgozatát. Toldy az első, teljes kiadást közli (T. kiad. 113—127.) s helyesen, mert bővebb és érdekesebb. Én is ezt használtam ismertetésemben.

rontja, sőt *gazdagítja nyelviünket*. De a nyelvnek művelésében különös *gondos vigyázással* kell lennünk. « Némelyek nem újítanak így, hanem *deák* szókkal rakják meg írásaikat, mivel azt hiszik, hogy másképp meg sem értenék őket, sőt elég vakmerők azt állítani, hogy nyelvünk nem alkalmas »a jelesebb tudományokra«. Szól ezután a lefordíthatatlan »szóejtésekről« és nevekről, a hibás szókötésekről (soloecismusokról), a barbarismusokról, megemlítvén itt, hogy *szabad más művelt nyelvből kölcsönöznünk, csak ne ellenkezzék a kölcsönzés a nyelv szellemével*; dicsérendő példaként említi e tekintetben *Báróczy* és *Bessenyei* fordításait. Megemlíti ezután a művelt nyelveket a fordítás szempontjából s kiemeli, hogy milyen nehéz ezeknek fordítása magyar nyelvre, mely velük semmiféle rokonságban sincs. Szól a nyelvszépségekről, melyekhez a fordításban legalább megközelítőleg híveknek kell maradnunk, s ha nem lehet nekik megfelelő szépségeket találnunk, legalább hasonlókat kell keresnünk. Mint kiváló és jellemző nyelvszépségeket, a közmondásokat említi. Szól még a »kerekbeszéd« (periodusok) fordításáról s végül egy igen csattanós igazságot mond ki, hogy t. i. »a nyelvnek különbsége, az értelmesség, és jó hangozat az egyedül, a mi fordítónak szabadságot adhat a változtatásra.« Rövid befejezés kerekíti ki az egészet. Itt kissé leczkéző hangon beszél, sőt erősebb hűrt is penget: »Vagynak olyanok, kik szájokat magyarul csak tátani se tudják jól, mégis könyveket, még pedig a mi nagyobb boszúság, versekben fordítanak. Ezeket a szemtelenekeket korbáccsal kell Parnassus alól elverni, hogy annak lakosait ordításaikkal ne háborgassák.« Ez már egészen a későbbi értekezések nyersesége.

Bacsányi ezt az értekezését *Gatterer* után írta. *Gatterer* e munkáját nem sikerült megtalálnom. Toldy sem ismerte, sem Bayer Ferencz, ki eddig a legbővebb tanulmányt írta Bacsányiról. De ha nem ismerjük is az eredetét, láthatjuk, hogy Bacsányi értekezése nem fordítása *Gatterer*ének, hanem átdolgozása. A fordítás elvei *Gatterer*éi, hanem a példák a magyar irodalomból, a kitérések és közbevetett fejtegetések Bacsányi tollából erednek. — Értekezésében a *hű fordítás* mellett kardoskodik. Erre a felfogásra szükség is volt, mert addig a fordítók korlátlan szabadságot élveztek s rendszeren átdolgoztak inkább, mint fordítottak, a mi pedig, különösen a műfordításban elég hiba volt. A műfordításról külön nem szól, de az is bele van értve tanulmányába. A *műfordításbeli szigorú alaki hűséget nem köveleli*. Erre mutat megjegyzése, hogy jobban szerette volna, ha *Horváth Ádám* Vergiliust négyes versek helyett kétsarkúakban fordította volna. Az eredeti formát jobban szeretné ugyan, de a magyar forma ellen sem tesz kifogást.¹ Azután Ossziánt *prózában* fordítja s azt mondja, hogy a fordításról adott szabályai szerint járt el.² Nagy figyelmet fordít a magyar

¹ Toldy kiad. 117.

² U. ott. 141.

nyelvre is és ez nagy érdeme. Szerinte a szerzőt úgy kell beszéltetnie magyarul a fordítónak »a miként beszél vala, ha maga benne írt volna«. Egészen más tehát a felfogása, mint Kazinczynak, ki az idegen írónak és nyelvnek eredeti sajátosságait minden tekintetben át akarja vinni a magyar nyelvbe s nem átalítja ennek kedvéért a magyar nyelv szellemét fölládozni. Bacsányi óva int az idegenszerűségektől s az újításokkal szemben is tartózkodó állást foglal el s csak azokat engedi meg, melyek nem ellenkeznek nyelvünk szekezetével. Kazinczy a »minden nyelvek ideálját« emlegeti, Bacsányi féltékenyen őrizi a romlatlan magyar nyelvet. E tartózkodása később engesztelhetetlen haraggá fokozódik a merész nyelvújítók ellen. — Mindenesetre nagy érdeme Bacsányinak, hogy a fordítások e korában megírta a fordítás elméletét s igazán megszívlelendő szabályokat adott az e téren buzgólkodóknak és érdeme hogy nyelvünk életrealóságát s művelésének fontosságát oly hatatos szavakkal védte a latin nyelvvel szemben.

Bacsányi értekezése üdvös mozgalmat idézett elő az írók között a fordítás ügyében. Sokan helyeselték szabályait, sokan más véleményben voltak.

Horváth Ádám a Magyar Músa 1787. nov. 21-i számában reflectál Bacsányi cikkére, de csak személyes okból, az ő Vergilius fordítását illető megjegyzésére. A szabályokkal, melyek neki már későn jöttek, nem foglalkozik. *Péczei József* 1789-ben a *Mindenes Gyűjtemény* I. negyedében »A fordítás mesterségéről« cz. cikkében D'Alembert nyomán szabja meg a fordítás szabályait s a fordítóknak a legnagyobb szabadságot engedi. »Nem érhetünk mi arra — úgymond — hogy a görög, deák, ánglus, franczia, német jó munkákat végtől végig leforgassuk. Húzzuk ki tehát azoknak velejeket, vagy essentiájokat, s a mi legfelségesebb benne, azzal gazdagítsuk literaturánkat.« Látjuk, hogy homlokegyenest ellenkezik Bacsányi felfogásával. Nevét nem említi s nyíltan nem polemizál vele, csak czéloz rá. *Rajnis József Magyar Virgilius-ának* »Toldalékában« (1789) nyíltan bírálja Bacsányi dolgozatát s ugyanabba a hibába esik, mint Péczei; t. i. a fordítást összetéveszti az átdolgozással, sőt követéssel is. Szerinte Virgilius Homerosnak és Theokritosnak fordítója! Erről különben alább bőven szólok. *Kreskay Imre a Magyar Museum* II. kötetében (»Kreskay Imre a Magyar Museum íróihoz«) dicséri Bacsányi reguláit és tökéleteseknek mondja, csak ott »szorosabbacsckák« szerinte, »ahol a verseknek magyarázatját illetik«. Ő a magyar verselés *lényegének* a rímet tartja, s így ha magyarra fordítunk verses művet, rimes versben kell fordítanunk. — Bacsányi nem szól sehol a versalakról, Kreskay talán azon szavait értette a versalakra, hogy azt, a mi az eredetiben van »hacsak lehetséges, ugyanazon renddel« kell kifejeznie a fordítóknak. Különös, hogy Bacsányi figyelmen kívül hagyja ezt a kérdést Kreskay cikkéhez írt jegyzetében, melyben újra röviden körvonalazza elveit a fordításról. (88. l.) A fordítás, különösen a műfordítás

elméletének további fejlődését illetőleg *Radó Antal*nak »A magyar műfordítás története« cz. tanulmányára (Bpest, 1883) és *Heinrich Gusztáv*nak »A műfordítás elméletéhez« cz. székfoglalójára (A Kisf. T. Évlapjai 1883—4.) utalok. — Ime látjuk, hogy Bacsányi menyire fölötte áll kortársainak a fordítás lényegének felfogásában. Álláspontja helyes és megegyezik mai álláspontunkkal. Nagy köszönettel tartozunk neki, hogy elméleti fejtegetéseivel vitát keltett és megindította a mozgalmat, mely a fordítás, különösen a műfordítás elveinek tisztázására vezetett.

Második értekezése a Magyar Museumhoz írt *Bevezetése*, melynek történetét már életrajzában láttuk.¹

Három részből áll: az első rész pillantás multunk szellemi életére, a második a külföld szellemi életére, s a harmadik jelenünk képe. A deák nyelv káros hatására ebben a dolgozatában is kiterjeszkedik. Látszik, hogy fontosnak tartja s ebben igazat adhatunk neki, mert a latin nyelv többet ártott nemzeti művelődésünknek, mint minden háború. Kevésbé érdekes és értékes az a részlet, melyben a külföld négy nagy nemzetének irodalmáról szól. Csak nagy neveket sorol el minden tanulság nélkül, úgy hogy conclusiója erőszakolt, mikor így szól: »Igy mentek tehát szomszéd nemzetek arra a magasságra, a holott most őket tündökleni látjuk.« A fejlődést kellett volna röviden bemutatnia, de ezt nem tette. A tudós társaság eszméjét, melyet Bessenyei fölvetett, melegen védi. A magyar szótárnak eszméje is jeles. Ezt különben már Földi is érintette a magyar verselésről szóló értekezésében. (M. Músa. 1787.) Tényleg ismernünk kell a nyelvanyagot, melyből alkotni akarunk. Bacsányi nyelvünket létező anyaggal akarja felfrissíteni s nem szereti a mesterséges újítást. — Kerek kis mű ez, melyet a meggyőződés, nemes törekvés és lelkesedés hangja tesz vonzóvá. Szép zászlóbontás volt s a siker nem is maradt el.

Ugyancsak a *Museum* első negyedében jelent meg *Ányos Pálról* című rövid ismertetése (62—72. l.), mely az ifjan elhunyt költő emlékét újítja fel. Nem értekezés ez, hanem csak néhány megjegyzés, melyekkel az Ányos verseiből közölt mutatóványokat kísérik. Itt mutatja be először Ányos híres elégiáját is (*Egy boldogtalannak panaszi a halavány holdnál*), melyet különösen magasztal.

Erről a kis dolgozatról nincs sok mondanivalóm. Mindenesetre érdeme Bacsányinak, hogy Ányosban felismerte a tehetséges költőt s oly buzgón iparkodott őt megismertetni a közönséggel, emlékét megőrizni. Tudta, hogy irodalmunk felújulásának korát éli, tudta, hogy ilyenkor minden nemes törekvés elismerésre méltó, ilyenkor nem szabad a csendben dolgozó, szerény munkásokról sem elfeledkezni, tudta, hogy ha Ányost méltatja s munkáit megőrzi az elfeledtetéstől, csak érdemet jutalmaz s ezzel másokat is tette buzdít.

Nagy érdeme Bacsányinak *Osszián* fordítása és ismertetése

¹ Magy. Museum I. 1788—89. III—XXIV. l. (névtelenül) és Toldy kiad. 128—138.

is. Az első részlet (*Osszián utolsó éneke*) szintén a Magyar Museum első negyedében jelent meg (38—50. l.)¹ egy br. Orczy Lőrinczhez intézett levél kíséretében, mely rövid bevezetés a fordított részlethez. »Csak ezen kis darabból is kitetszik valamennyire — úgymond — hogy érdemes Osszián a fordításra, s azon nagy tiszteletre, melylyel Európa költeményeihez viseltetik.« Ezután Ossziánnak rövid és jó jellemzését adja talán valamelyik külföldi forrás után (szavai idézőjelben vannak) s maga is tesz hozzá valamit. A Museum harmadik negyedében ismét közöl egy kis részletet Ossziánból (*Oskár halála*) (197—200.),² még pedig hexameterben fordítva. »Talán legjobb volna — úgymond — az egész Ossziánt ily nemű versben fordítani.« Ezt a nézetét azonban megváltoztatta, mert saját példányában a következő széljegyzetet tette utána: »Balvélekedés volt az s nemsokára megesmértem, mely igen csalatkoztam.«³ — Említi, hogy prosodiai fejtegetéseket is akart adni ebben a negyedben, de értésére esvén, hogy más két tudós is foglalkozik ezzel, elállott szándékától, csak azt jelenti ki, hogy a *h*-t mássalhangzónak tartja s nem hehezetnek. — A harmadik mutavány a Museum II. kötetének (1792) harmadik negyedében jelent meg (*Kárthon*) néhány felvilágosító jegyzettel (279—303. l.) Még egy részletet hozott az *Erdélyi Muzeum* (V. f. 1816. 91—99. l.).⁴ Ezt Kazinczy közölte Bacsányinak Virág Benedekhez írt leveléből, kivéve »minden változtatás nélkül«⁵ Bacsányi rövid életrajzával. Ez *Az imiszthonai háború* cz. ének szabad jambikus sorokban fordítva. Ezt még 1798-ban fordította Kazinczy szerint.

Bacsányi nagy kedvvel és lelkesedéssel fordította Ossziánt. Fordítása többféle kiadás után készült, de eleinte főleg németből fordított *Harold* kiadása után (*Die Gedichte Ossians*. Mannheim. 1782.) *Fábián Gábor* szerint már 1785-ben elkezdte fordítani.⁶

1802. jun. 16-án ezt írja Kazinczynak:⁷ »Ami engemet magamat illet: könnyen megtörténhetik, hogy én, amíg élek, semmit sem adok ki nyomtatásban. Tudhatja az úr, hogy én a celebritást soha sem kerestem; annyival kevésbbé vagyok tehát most barátja. Ossziánt azonban el akarom készíteni, akármikor adassék ki azután, habár nékem a porom sem volna fenn.« Ezután a különböző Osszián kiadásokról szól, melyek mind birtokában vannak. (A N. Muzeum könyvtárában tényleg meg vannak.)

Párisban is folytatta az Ossziánnal való foglalkozást, mint ez könyvkereskedő barátjának, *Blanchard*nak leveléből kitünik, mely-

¹ Toldy kiad. 140—148.

² Toldy kiad. 148—150.

³ Vasárnapi Ujság. 1869. 703.

⁴ Toldy kiad. 164—171.

⁵ Erre B. a N. Muzeumban lévő saját példányába azt írja, hogy: »hazugság!« és tényleg sok helyet kiigazít, melyeket, úgy látszik, Kazinczy megváltoztatott.

⁶ F. G. Osián énekei. I. XVI. l.

⁷ Toldy kiad. 260.

ben ezt mondja: »Je vous avais vu constamment occupé de vos études favorites de votre Ossian.¹« Érdekes, hogy neje Osszián travestálására gondolt. »Ha több élcz volna benned, mint értelem — írja neki — Ossziánodat travestálnod kellene. Blumauer is bizonyára épen olyan jól tudta volna az Aeneist fordítani, mint travestálni«, de inkább travestiát írt, mert ismerte korát.² A komoly Bacsányi azonban azt válaszolja, hogy a travestia ellenszenves előtte s a nagy talentumokhoz méltatlan, Schiller is elítélte.³

Vajjon folytatta-e fordítását ezután is, nem tudjuk. Hagyatékában csak az »Iniszhónai háború« és a »Szelmái dalok« töredékes fordításait találtam. Úgy látszik, abbahagyta egészen. Tán szerencsétlen körülményei okozták, habár ez nem valószínű, hiszen Linzben folytonosan foglalkozott irodalommal; különös és megmagyarázhatlan dolog volna tehát, hogy épen Ossziánt tette volna félre, melyen majdnem három évtizeden át dolgozott. Valószínűbb, hogy az kedvetlenítette el, hogy *Kazinczy* 1815-ben megjelent Osszián fordításával elébe vágott. De ez sem kielégítő magyarázat. Bárhogyan találgatjuk is ezt a dolgot, mindig különösnek kell tartanunk. De ha nem fordította is le az egészet, mégis nagy érdemet szerzett magának azzal, hogy ő volt a legelső, ki Ossziánt Magyarországon ismertette s a külföldi nagy Osszián-mozgalomnak hazánkba is utat nyitott. Magasztalásai és mutatóványai felköltötték az érdeklődést e csodaszép költemények iránt s közönségünk megismerte Ossziánt. De nemcsak a közönség figyelmé fordult felé, hanem az íróké is, kik szintén belemélyedtek Osszián »ködös, homályos énekeibe« s fordítani kezdték. 1790-ben az *Orpheus* februáriusi füzetében id. *Ráday Gedeon*, már mint 77 éves agg, fordít egy részletet prózában (*Eviralla*). *Báróczy* is tervezte fordítását,⁴ sőt *Kisfaludy Sándor* is gondolt rá. »Noha fordítani nem szeretek — írja Ruszék apáthoz 1816. apr. 14-én — Ossziánt magyarra tenni mégis mindig nagy kedvem volt, csak a békeségés türés hibáztott.«⁵ *Döbrentey* tényleg fordított egy részletet.⁶ 1815-ben *Kazinczy* kiadja *Ossziánnak minden énekeit* prózában.⁷ 1833-ban pedig *Fábián Gábor* adja ki *Osian énekeit* »az eredeti gael mértékben.« — Osszián hatása igen észrevehető volt költészetünkön ebben az időben, úgy hogy *Kisfaludy Károly* ki is gúnyolja az »osszianistákat« (*Hős Fercsi, Andor és Juczi, Ossiamisták*).

Bacsányi prózai és verses fordításai igen szépek. Nyelve költői, jellemző és színes, mely gyönyörűen adja vissza az Osszián énekek borongó fenségét, elegikus hangulatait és zordon erejét.

¹ Akad. kézirat.

² Lev. férjéhez 1816. máj. 26. U. ott.

³ Lev. nejehez 1816. jun. 1—2. U. ott.

⁴ Kaz. Lev. I. 239.

⁵ Kaz. Fer. Eredeti Munkái. 1842. Levelek. 2. k. 226.

⁶ Szinnyei. Magyar Írók I. 1038.

⁷ Szépliteratúrai munkái VI. VII. köt.

Igazán a gondolatokhoz simuló nyelv, mely éppen ezért kifejező és hatásos. Fordításai mély költői lélekről tanúskodnak, mely megértette egészen az ossziáni költeményeket, mely beléjük tudott merülni. Fordítása van olyan, mint Kazinczyé, ki pedig több, mint két évtized mulva fordítja s így már fejlettebb nyelv áll rendelkezésére. Nem tettem tüzetes tanulmány tárgyává a két fordítást, de csak némi összehasonlítás után is úgy láttam, hogy körülbelül egy színvonalon állnak. Néha egyik jobb, kifejezőbb, máskor a másik s legtöbbször egyformán szépek, azért Bacsányi tollát csak a Kazinczy iránt való elfogultság vezette, mikor ezt írta a Kazinczy főnnebb említett Osszián kiadásának első lapjára:

»Ces traits nobles, hardis, sublimes tour à tour
 Sous un pinceau grossier s'effacent sans retour.
 Malheureux! en touchant à l'oeuvre du génie,
 Il ne traduit pas, mais il le calomnie!«

A *Museum* második negyedében jelent meg *Bessenyei Györgyről és annak munkáiról* cz. ismertetése (I. 106—133.)¹ Bacsányi e dolgozatának is az a célja, a mi Anyosról írt kis ismertetésének: érdemek elismerése és méltatása.

Valószínű, hogy az irodalom nyugalomba vonult harczosát is kezdték már elfeledni, ezért volt szükség Bacsányi cikkére, mely érdemeit méltassa. Ezeket az érdemeket teljes mértékben felismerte Bacsányi. Neki és társainak tulajdonítja irodalmunk föllendülését, nyelvünk megújulását s így kijelöli helyüket irodalmunkban, a mely helyet aztán irodalomtörténetünk egészen biztosított nekik. Még egy érdeme dolgozatának, hogy a kritikáról is szól benne s nagy fontosságot tulajdonít neki. Azt lehet mondani, hogy mintegy szoktatni akar a kritikához, mikor annak szükséges voltát fejtegeti s az odiumot el akarja róla háritani. Ez szükséges is volt olyan korban, mely a még szokatlan kritikától idegenkedett. Hogy milyen nehezen szoktunk hozzá a kritikához, érdekesen bizonyítja *Kölcsey*, aki még 1833-ban is (!) azt mondja: »Nincs nálunk sem inkább gyűlölt, sem kevésbé értett szó, mint ez: *kritika*.« (*Bajza*: Kritikai Lapok II. f. 3. l.)

A *Museum* második kötetében jelent meg nyílt levele *Nagy-méltóságú G. F. M. úrhoz* (1790), B. jegy alatt. (159. l.)²

A szabadelvű Forgách Miklós grófhoz van intézve e szép levél, mely lelkesen védi a magyar nyelvet. »Soha egy egész nemzet idegen nyelven tudományra, közönséges világosságra s bölcseségre nem juthat. A nemzeti nyelvnek elhagyatásával elhagyattatnak a nemzeti erkölcsök, szokások, a nemzetnek egész tulajdona, megkülönböztető bélyege.« Azért állítsuk fel a tudós társaságot, mely virágzó nemzeti nyelvű irodalmat teremtsen, így majd az ország területén élő más nemzetiségek is belátják nyelvünk elfogadásának szükségét és hasznát. E munkában Forgáchra nagy sze-

¹ Toldy kiad. 172—182.

² Toldy kiad. 223.

rep vár, ezért intézte hozzá ezt a buzdító levelet. — Ez a kis czikk Bacsányi legszebb, legegységesebb alkotásainak egyike, mely legjellemzőbb tanúbizonysága a hazai nyelvért való lángoló buzgólkodásának, s melyről Kazinczy is elismeri, hogy »sok jó és helyes tanácsot foglal magában.«¹

Még egy értekező, illetőleg ismertető czikke jelent meg a *Museum* második negyedében B. jegy alatt: *A védelmezett magyar nyelv Báróczitól.* (217—229. l.)² Báróczy munkáját ismereteli tartalmilag csak azért, hogy maga is ismételten elmondja nézeteit a magyar nyelvről s izgathasson a nyelv művelésének érdekében.

Még két kis dolgozata van Bacsányinak a *Museum*-ban. Az egyik id. *Ráday Gedeon* grófról írt rövid megemlékezése a gróf halálakor (Baróti és Virág gyászversei után).³ Szépen és meleg hangon szól Ráday nagy érdemeiről, különösen kiemelve azt, hogy »ő volt hazánk főbbrendű fiai közül a legelső, a ki nemzetünk felszerelésére tárgyazó igyekezetünket megkedvelvén, már ezelőtt négy esztendővel közinkbe állott; — olyan időben, a mikor sok nagy születésű magyar — szomorú emlékezet! — magyar lenni s magyarul beszélni általlott!« A másik *Elegyes dolgok* címűt viseli⁴ és néhány reflexiót tartalmaz az akkori viszonyokra vonatkozólag; a *nevelés fontosságáról*, a *vallási türelemről*, a *színeszet fontosságáról* s az *újságírásról*.

Bacsányi értekező és ismertető munkáinak sorát *Ányos Pál élete* s a *Beszéd* fejezi be. Az előbbi a *Magyar Minervában* jelent meg bevezetésül Ányos összegyűjtött költeményeihez.⁵ Két részből áll. Az első részben elmondja Bacsányi, hogyan gyűjtötte össze Ányos költeményeit s ezzel egyszersmind késedelmezését is kimentí. Ezután következik tulajdonképpen az életrajz és a rövid jellemrajz. Érdekes ez is és elűt némileg a chablonos életrajzoktól, a mennyiben Bacsányi már bizonyos figyelmet fordít a lélektani motívumokra. Ennek ugyan még kevés nyomát találjuk életrajzában, mindazáltal nem tagadhatunk meg tőle bizonyos művészi törekvést. — Ányos költeményeihez írt jegyzeteiben itt-ott czélzásokat és csipkedő megjegyzéseket tesz az akkori irodalomra. Már ekkor elfordult a nyelvújítók törekvéseitől, hogy később engesztelhetetlen haraggal támadjon ellenük. Ez az irányzat még jobban kitűnik *Beszédéből*, mely kézirati töredék 1798-ból.⁶ Tartalom és stílus tekintetében Bacsányi legjobb munkáinak egyike. Polemikus czélzásai ellenére hangja aránylag nyugodt és komoly. Az első

¹ Kaz. Lev. II. 249.

² Toldy kiad. 217—224.

³ M. Museum II. 400—402. B. jegy alatt.

⁴ U. ott 414—422. B. jegy alatt.

⁵ Minerva. I. Ányos Pál munkái. Bécs, 1793. — Toldy k. 225—231.

⁶ Irodalmi beszéd Bacsányitól. Figyelő 1875. 3. 4. sz. Kiadta Károly György Hugó. A kézirat B. hagyatékában *Beszéd.* 1798. czímmel.

részében nyelvünk szebbítőit, újítóit bírálja, kik nem hivatottak a nagy munkára s azért nyelvrontók inkább, mintsem újítók. Ezután tér át beszédének tulajdonképeni céljára, mely a komolyabb és jelesebb elmék búzdítása a munkára. Sokan nem tesznek semmit, a kik legtöbbet tehetnének, pedig minél több szellemi kincset gyűjtött valaki, annál többel tartozik hazájának. Itt azután egészen szónokias modorba csap át, maga tesz ellenvetéseket, melyeket megczáfol, szólván a hírnévről, önzetlenségről, a nemzeti nyelv ügyének nagy fontosságáról, az akadályokkal való bátor szembezállásról. Sikerült, nemes tartalmú, kerek kis mű ez a »beszéd«, melyet természetesen sehol sem mondott el Bacsányi; szónoklat formájában írt értekezés az egész. Károly Gy. Húgó idézett cikkében avval is foglalkozik, hogy vajjon elmondta-e és hol mondhatta el ezt a beszédet Bacsányi. Ennek a fölösleges fejtegetésnek eredménye természetesen negatív.

*

Ezek után áttérek *polemikus* munkáinak tárgyalására. Ezekben is sok az értekező elem, de vannak határozott polemikus és kritikai részleteik is, melyek megkülönböztetik őket a fönt tárgyaltaktól s más színezetet adnak nekik. Három ilyen munkája van Bacsányinak, mind a három nagy s együtvéve jóval terjedelmesebb, mint az eddig ismertettem értekező cikkei összesen. Az időbeli sorrendet tekintve egy a *Museum* korabeli; t. i. Rájnisval való polemiája, a másik kettő későbbi, a jelen század huszas éveiből. Kéziratai közt ezeken kívül még két polemikus értekezést találtam, melyekről az említettem három után fogok szólni.

Tehát legelőször a *Rájnis* polemiával foglalkozom. Bacsányi dolgozata felelet Rájnis támadására, mely *Magyar Virgiliusának Toldalékkakép* jelent meg a Szabó ellen intézett »Sisakos, paizsos, kardos mentő irás« után (1789). Ebben megtámadja Szabónak a M. Museumban megjelent *Milton* fordítását s magát Milton Elvesztett paradicsomát »e szerencsétlen munkát«, aztán Bacsányi fordításról írt értekezése ellen kel ki, »mely a Magyar Museumnak első negyedét szennyesíti«, és kimondja, hogy a hű fordítás »rabi fordítás« s a »jeles fordítás« szabad átdolgozás s például hozza fel erre Vergiliust, mint Homeros és Theokritos *fordítóját*.

Bacsányi erre a támadásra egy 59 oldalas védőirattal felelt, mely a *Museum* első kötete 3. negyedének *toldalékkaként* jelent meg (271—330.).¹ Címe tulajdonképen nincs, a *Milton, s a fordítás mestersége ügyében* címet Toldy adta neki.

Az értekezést három részre lehet felosztani. Az elsőben Szabót és Miltont védi Bacsányi, a másodikban a fordítás szabályait, s a harmadikban részletesen bírálja Rájnis dolgozatát. Rájnis személyeskedéseivel nem foglalkozik bővebben, Miltont azonban már hosszasan védelmezi. Szerinte Rájnis kritikája a józan embe-

¹ Toldy kiad. 182—216.

reket nem ijesztette el Milontól: »Mert jól tudják ám ők Longinussal azt, hogy egy poéta hibázhat, és mégis nagy; a másik ellenben nevezetes hibák nélkül is, igen közepszerű lehet. Tudják ők azt is, hogy Milton egyike a legnagyobb poétáknak, kik valaha az emberi nemzetet énekeikkel gyönyörködtették, oktatták és boldogították.« Milton tárgyválasztása fenségesebb, mint Homérosé, vagy Vergiliusé. Hibái vannak, de vannak Vergiliusnak is »annak az Augustus udvarában oly igen kipalléroztatott, kényes érzésű, s méltán elannyira becsültetett római csinos költőnek«. Az ezután következő részt a fordításnak szenteli. A mit Rájnis oly fölösleges terjengősséggel magyaráz, azt igen jól tudja, hiszen hogy írhatott volna e nélkül a fordításról. A további hiába való vitatkozás elkerülése végett újra kifejti nézeteit a fordításról. Szól a fordítás hasznáról s a jó fordító érdeméről. Őt reguláinak kiadására a rossz fordítások indították. Nem szabályok teszik ugyan az írók jelessé, »de tagadhatatlan az mégis, hogy a természet, ha hozzá mesterség járul, nagyobb fényre mehet«. A szép tudományok nem fejlődhetnek és virágozhatnak valamely nemzetnél, ha izlését nem fejleszti s a költészet és művészet alapsajátságait nem vizsgálja. Nem elég az ösztönszerű izlés és ítélet, mely csak közepszerűségre vezet. Ezért van szüksége a kritikára, mely az izlést tökélesíti s az ítéletet biztossá teszi. A szabályok szolgai követését utálja, úgymond, s azért nem is adott nagyon szoros szabályokat, nem szabta őket sem a költőkre, sem a történetírókra, filozofusokra stb., hanem csak *általában szólott a fordításról.*

Itt elmondja a már ismert, közönséges regulákat körülbelül ugyanazokkal a szavakkal, mint első cikkében, de a főszabálylyal bővebben foglalkozik; t. i. »hogy a fordításnak az eredeti írás másának kell lenni.« »Ha a fordításból valami kimarad, csonka lesz a munka, ha valami hozzáadódik, az a fordító elméjének szüleménye lesz, ha a gondolatok egymástól elszakasztatódnak s máshová tétetődnek, akkor ismét a szerző gondolatainak módja, rendi, láncza (mely az íróknak egyik nevezetesebb különböztető jelök), felbomlik és megváltozik.« A fordítást olyannak tekinti, mint a kópírásban a másolást. A fordítás illetén felfogásából következik a többi különös regula, melyeket ismét világosan formuláz.

Értekezésének harmadik részében ismét áttér Rájnis *Toldalékára*. Megtámadja Scaligerből vett mottóját, mely Vergilius tulajdon magasztalása és kifejti, hogy Vergilius nem fordította Homérost és Theokritost, hanem csak kölcsönzött tőlük, követte, imitálta őket. Megkülönbözteti a fordítást az utánzástól, szabad átdolgozástól, s végül Rájnis személyeskedését rója meg.

Ez a gondolatmenete Bacsányi nagy értekezésének, mely nemcsak terjedelmét, hanem tartalmát tekintve is kiválik a többiek közül.¹ Először mint polemikus munka, teljesen megállja helyét.

¹ Bérczy Jenővel nem érthetünk egyet, ki azt mondja, hogy »mint egy házi pórpátvar egyik jelene, az irat nem nagy érdekel bir«. *Bacs. Ján.* 28.

Érvei meggyőzők, Rájnis rosszakaratú és heveskedő támadását pontonként czáfolja meg. Válaszának hangja egészen mérsékelt, nyugodt, néha éles, de sohasem türelmetlen, vagy elfogult. Mint *Horányi* mondja: » . . . non minus erudite atque acute, quam etiam modeste adversarium refellit.²« Egészen elüt ez a dicséretes mérséklet a később megjelent két munka épés és elfogult, kritikálásától. — A polémia azonban csak keret, melybe az író értekező részleteket foglal, nem volt célja a személyeskedés, inkább irodalmunknak akart használni. — Miltont védve egyszersmind méltatja és felhívja rá a közönség figyelmét, mint Ossziánra. Milton fordítása is az ő érdeme, mert ő *buzdította erre Szabót*, mint maga mondja. — Ime, hogy akarja több jeles kortársával karöltve lassankint megismertetni a magyar közönséggel a külföldi irodalom legkiválóbb termékeit. Kár, hogy nem folytathatta ebbeli működését, mely kétségkívül sokat használt volna a magyar irodalomnak, tekintve költői tehetségét és szigorú fordítási elveit. — Helyes széptani nézeteket is hangoztat ebben a munkájában s különösen a kritika jogosultságát és fontosságát bizonyítja meggyőzőn, mint Bessenyeiről írt cikkében. Fontos rész továbbá a fordításról szóló, melyben még egyszer kifejti szabályait, hogy a felmerült kétségeket eloszlassa. Világosan megkülönbözteti a fordítást az utánzástól és az átdolgozástól. Mennyivel fölötte áll e tekintetben Rájnisnak, ki Virgiliust Homéros és Theokritos fordítójának tartja! Szóval Bacsányinak ez az értekezése legtartalmasabb és a kor színvonalán álló műveltségről tanuskodik, már t. i. a külföld irodalmi műveltségének színvonalán, mert magyar íróтарыait sokszor túlúlmulja tisztult izlésével és biztos ítéletével.

Válasza bizonyára nagy hatást keltett abban az időben s legtöbben neki adtak igazat. »Hatalmasan megadta Rájnisnak a Museum 3-ik darabjában. Szeretném ha minél hamarabb láthatnád« — írja *Kazinczy* (1789. szept., 19.) Horváth Ádámnak.³ Rájnist érzékenyen érintette Bacsányi válasza, de azért, úgy látszik, ezután is leveleztek egymással, mint ezt Rájnis felelete mutatja Bacsányinak megjegyzéseire, miket ez munkáira tett.³ Tehát magán uton folytatták a polémiát. — Valóban csodálkozhatnánk azon, hogy a »*ἐπιβόλος*« Rájnis⁴ nem támadta meg nyilvánosan ellenfelét, ha nem tudnánk, hogy tényleg készült egy nagyszabású támadásra és szorgalmasan dolgozott vitairatán, melynek ezt a címet adta: »Apulejus Tükre, melyben a Kassai Próteusnak képét és annak sokféle tsúfos Tünéseit láthatni.« 27 »jelenésre« osztotta, de csak 25 készült el belőle, itt félbehagyta, valószínűleg Bacsányi elfogatásán megilletődve. Nem is jelent meg életében, csak 1820-ban ismerteti a kéziratot *Fejér György a Tudományos*

² Nova Memoria 1792. 325.

³ Kaz. Lev. I. 469.

³ U. ott. II. 146—151.

⁴ U. ott. II. 209. Földi János nevezi így.

*Gyűjteményben.*¹ Fejér szerint »az ellenfélnek megczáfolása ürügyével közbevegyített sérves csipősség, a kicsinységeken is hangosan űzött koczódás, az ócsárló kifakadások . . . ezen munkának közvilág elejbe való egész terjesztését . . . tilalmazzák«. Ezért csak két jelenést közöl belőle, melyek legkevésbé személyeskedők, de ezek is oly izetlenek, hogy nem volna érdemes bővebben foglalkozni velők.

A másik két polemikus munkát, melyeket említettem, három évtized választja el ettől. Bacsányi a hazai irodalom viszonyait linzi száműzetésében is figyelemmel kísérte, a mennyire messziről, közvetve lehetett, de az így szerzett ismeretek és tapasztalatok, mint e két munkájából kitűnik, nem voltak elégségesek arra, hogy az új irodalmat alaposan és tárgyilagosan megítélhesse. Maga is mondja egy későbbi értekezés-töredékében:² »Idegen földön élek. Hazámnak tudós fiaival már sok esztendőktől fogva nem társalkodhatom, nem beszélhetek. Semmi szövetségben nem vagyok, nem lehetek velek. Igen kévéssel és csak néha s igen ritkán levelezek. És, a mi több, szinte már a síromnak szélén állok. Így és ilyen állapotban töltvén életemnek utolsó napjait, csak messzéről nézem és látom s többnyire csak olvasásból, nyomtatott könyvekből, folyóírásokból, újság levelekből és hírből-hallomásból tudom, tapasztalom: miképen vélekednek, miről miképp ítélnék, mit akarnak, mit kívánnak, óhajtanak, várnak és remélnék, s általában miképpen igyekeznek . . . most a magyar tudósok.« Csak a dunántúli írókkal volt némi összeköttetésben, Kisfaludy Sándort tartotta a kor legjobb költőjének, legsűrűbben a derék, de kissé korlátolt *Juranics*-csal levelezett, ki testestől-lelkestől híve a dunántúliaknak s leveleiben *Kisfaludy*, *Virág*, *Guzmics*, *Horvát Endre*, *Horvát István*, *Takáts*, *Döme Károly* nevein kívül ritkán találjuk más író nevét említve s ha találjuk, nincs köszönet benne. Érdekes pl., a mit *Vörösmartyról* mond: »... csak oivastad volna az idei Aurórába Veresmarti *Tholdiját* és *Hedvigét*, senki meg nem értheti, oly bolond, én nem is hozattam meg, nem méltó.«³ Mindez nem nagyon mozdította elő a tiszta látást és elfogulatlanságot. Éreznie kellett Bacsányinak magának is (ha nem vallja is be), hogy az új irodalmi törekvések idegenek rá nézve s ezért fordult oly heves szeretettel a régiek felé. Ez a szeretet s az újabb irodalomban való tájékozatlanságból eredő elfogultság jellemzi e munkáit, melyek ezért nem oly becsesek, mint a Museum-korabeliek, de mindennek daczára meg kell emlékeznem róluk, habár terjedelmükhöz képest csak röviden is. A korától elmaradt s elfeledett öreg költőnek munkái ezek, melyek nem hatottak többé, noha némi visszhangot azért mégis keltettek.

E két munkájával vett részt Bacsányi a *nyelvújítási harc*-

¹ 1820. VIII. k. 3—51. l.

² Kiadatlan. Akad. Kéziratt.

³ Jur. levele 1830. márcz. 8. U. ott.

ban. Kazinczy Gábor a neologus elfogultságával és epésségével jellemzi Bacsányi ebbeli működését: »Mint író, az ambitio álmainak rózsakorában a nyelvreform bajnoka; midőn érezné, hogy e téren is magasabb erők szárnyalják túl tehetségeit: vissza akará sodrani a mozgalmat . . . a reakció előcsatára lenni, csak hogy vezére legyen a hátráló seregnek.«¹ A tény az, hogy *Bacsányi híve volt az újításnak*, nemcsak fiatal korában, hanem később is — *de csak a józan, mérsékelt újításnak*. Már legelső értekezésében ezt hangoztatja, mint láttuk, s azután is mindig e mellett nyilatkozik, mint az alábbiakból kitűnik. S ezt az állást foglalták el az antiquariusoknak, maradiaknak csúfolt orthologusok mind. A nyelvrontást kárhozzatják, de nem ellenségei az újításnak, sőt maguk is sok új szóval élnek (Kisfaludy Sándor, Versegly stb.). Nem a sértett ambitio tüzelte Bacsányit az újítók ellen, hanem a sok visszaélés, melyet elkövettek a nyelv művelésének örve alatt. Ezek a visszaélések egyrészt a rettenetes szófaragásban nyilvánultak (Barczafalvi Szabó, Helmeczy, Bugát stb.), másrészt az idegenszerűségeknek a magyar nyelvre való erőszakolásában (Kazinczy). Bacsányit igen erősen foglalkoztatta a nyelvújítás kérdése, a mi nemcsak értekezéseiből tűnik ki, hanem jegyzeteiből és levelezéséből is. Egy papiroson (hagyatékában) ezt találjuk írva: »Barczafalvi Szabó, Kazinczy, Bugát, Helmeczi, Schedel, Bajza et comp.« Ebből az tűnik ki, hogy ő is egy kalap alá vette az összes nyelvújítókat (mint annak idején a *Mondolat*), pedig sok ellentét és különbség volt köztük, hiszen tudjuk, hogy Kazinczy maga megtámadott több túlzó újítót, pl. Barczafalvit, Toldy pedig Bugát újításai ellen kelt ki. Egy másik jegyzetében így jellemzi a nyelvújítást:

- »A nyelvújítók köz bélyege.
 A vakmerően szeleskedő
 Szűk értelem setét homálya,
 S a sok herélt, szegett, csavart
 Otromba szók üres dagálya.« (Kiadatlan.)

Egy levél fogalmazványában pedig ezeket olvassuk: »Valamivel ezelőtt, már több századoktól fogva, a régi római classicusok nyelve helyett *patvarista-deáksággal* éltek, úgy most a Pázmányok, Káldiak, Gyöngyösiek, Faludiak, Haller Lászlók, Ányosok nyelve helyett vagy *konyhamagyarságot* ajánlanak s gyakorolnak, vagy újdun új faragású szókkal és kifejezésekkel s holmi czifra, tarka-barka czigány-foltokkal kevélykedve bolondoskodnak s azt vélik, azt állítják és hirdetik, hogy a Döbrenteiek, Schedelek, Bugátok, Helmecziek, s ki tudja hány hasonló más üres koponyák, a magyar nyelvnek és litteraturának megannyi fényes napjai!« — Itt említem meg azt is, hogy Bacsányi, mint az orthologusok általában, *y-ista* volt (s így írt: atya, aggya, fellyebb stb.), Ka-

¹ Új M. Múzeum 1851—2. I.

zinczy sokszor emlegeti leveleiben, hogy Bacsányi az öreg Szabó Dávidot is y-istaságra csábította, állítólag avval argumentálván előtte, hogy a »jottizmus protestáns mód«.¹ A bösz jottista és ypi-
lonista harcban azonban nem vett részt.²

De lássuk magát a két értekezést.

Az egyik egy 76 oldalra terjedő önálló füzet, mely 1821-ben jelent meg Trattnernél. Címe: *A magyar tudósokhoz*. I. Faludi Ferencz, s több más magyar költők munkájának kiadásáról. II. A nemzeti nyelvről és poézisről és a mai nyelvrontók törekedéséről. Bevezetőleg elmondja, hogy Trattner jeles magyar költők műveinek sorozatát indítja meg, s a sorozatot *Faludi* verseivel kezdi, melyeket ő ad ki. (*Erre ő vette rá Trattner*t, mint Faludi kiadásának előbeszédében elmondja.) Az irodalom barátait tudósítja erről s kéri segítségüket munkájához. Ez a felszólítás azonban csak csekély része munkájának, tulajdonképen csak alkalom, hogy »egyes litteraturabéli dolgokról« véleményt mondjon. Kívánja ezt a »nyelvrontók zabolátlan merészsége« és az akadémia hiánya, továbbá szükséges ez a fiatal elméknek is, kik tanács és bölcs kalauz nélkül szűkölködnek. Szóllottak már néhányan e dologban, ő se maradhat el, ki a *Magyar Museum*ban annak idején a nyelv és irodalom ügyéért küzdött. — Nyelvünk, irodalmunk fejlődésének fő és sokáig tartó akadály a közömbösség, maradiság volt. Most jobb idők járnak, a jövőben is remélhetünk, de azért még korántsem éljük irodalmunk aranykorát, mint némelyek állítják. Ez helytelen és káros nézet. Verselő és költő közt nagy a különbség; igazi költőnk igen kevés van. Hagyjuk tehát abba költőinknek Horatiussal, Ovidiussal stb. való összehasonlítgatását és valljuk be inkább, hogy még hátra vagyunk. Ha pedig haladni akarunk, meg kell becsülnünk régi költőinket. — Faludi verseinek összegyűjtése igen fontos, ő egyike azoknak, kiknek a magyar nemzet legtöbb hálával tartozik. Faludi nemcsak kitűnő prózaíró, hanem kitűnő költő is, a pásztori költészetben senki sem versenyezhet vele. Hasonlóképen *Gyöngyösi* is, kit most becsmérelnék az epigonok, atyja volt a nemzeti jobb verselésnek s »nemcsak minden más régi valázó szegény verselőt könnyen meggyőzött s egészben elfelejtetett, hanem önnönmagát a Szirénának valóban nagy elmével s igaz poétai tűzzel, lélekkel bíró, de versei gyarlósága miatt már ma nem igen gyönyörködtethető szerzőjét is messze meghaladta légyen«. Megjegyzendő, hogy ez csak a verselésre vonatkozik (habár általában érthető így, a hogy el van mondva), mert ő Zrinyit »nagyobb elméjű« költőnek tartja Gyöngyösinél, mint az egyik kéziratban maradt értekezéséből kitűnik. Egyébiránt ennek az értekezésnek egy jegyzetében is így nyilatkozik a Zrinyiásról. Csodálatosnak mondja, hogy oly rövid idő alatt írta Zrinyi s nagy

¹ Kaz. Lev. Kif. K.-al és körével. 50.

² Érdekesen ismerteti ezt az évtizedekig tartó küzdelmet Takács Sándor: Péteri Takács József életrajzában (6. fejezet).

elismeréssel szól compositiójáról és jellemfestéséről. »Még inkább nevededik pedig csodálkozásunk, úgymond, ha költeményérek belső szép tulajdonságira, s mind az egésznek elintézésében és a részek felosztásában s elrendelésében, mind a személyek és poétai karakterek okos és mesterséges rajzolásában s helyes és kellemetes kitéstésében nyilván megmutatott művészi talentomára s bölcseségére tekintünk.« Értekezésének végén szidja a »nyelvrontókat« s a »békákként rekegő mostani poétákat«.¹

Imé Bacsányi nagy értekezése főbb vonásaiban. — Legelőször a rendszer hiányát érezzük benne, semmi elrendezés, kitéréssek, visszaugrások és ismétlések teszik zavarossá és meglehetősen bonyolulttá. Azután hiányzik belőle a mérséklet, mindjárt ingerült lesz az író és epés szavakban tör ki minden ok nélkül. Legfőbb hibája azonban, hogy nem jól ismeri az új irodalmat s mégis hivatottnak tartja magát ennek az irodalomnak megítélésére. Itélete túlzott és elfogult különösen Kazinczy iskolájával, a nyelvújítókkal szemben. S a milyen elfogult az új költők iránt, épen olyan a régiéek iránt is, csakhogy megfordítva. Faludit, Gyöngyösit egekig magasztalja. A régiség tisztelete, mely azelőtt érdeme volt, mintegy elfajult, túlzottá lett nála. Azelőtt az új mellett a régít is tisztelte és becsülte, most *csak* a régít dicsőíti s csak ennek alapján reméli irodalmunk fejlődését. Az ifjúkorában oly szabad szellemű és sokoldalú író öreg korában rossz kedvű »laudator temporis acti«-vá válik.

A régóta hallgató író e megszólalását barátai nagy örömmel üdvözölték. *Juránics* szerint sokan örülnek neki; Pesten jártában azt tapasztalta, hogy a tudósok »nagyon hajolnak« Bacsányi »igyekezetére« és »idegenek a nagy nyelvbéli újításoktól«, de azért mérsékelje hevességét.² *Bitnitz Lajos* ezt írja neki: »Nem kétlem, mély tudománnyal és velős, néha csipősen érdeklő észrevételekkel bő munkád józanabb gondolkozású tudásaink előtt mindenütt oly kedvet fog találni, mint a milyen örömmézzel tőlünk fogadtattok.«³

A neologusok természetesen boszankodtak a támadáson. Kisfaludy szerint *nagyon magára haragította a neologusokat evvel a munkájával*.⁴

Schedel Ferencz egy rövid jegyzetben csipkedi meg a »Linczből vitorlás hajón érkezett, s Pesten nem rég kinyomattatott hirdetés« s Bacsányit Kazinczy Zoilusának nevezi.⁵ *Kazinczy* erre örvendve írja *Schedel*nek (1822. máj. 15.): »Bacsányi kikapá a magáét. Linzben, felső Ausztriában, azt hívé némely levelezőinek,

¹ Evvel Kazinczy »brekeke, brekeke, brekeke, kloax, tuú, tuú« refraines *Békáira* czéloz.

² Jur. lev. 1822. jun. 22. Akad. k.

³ Bitnitz lev. 1824. ápr. 9. U. ott.

⁴ Jur. Lev. 1823. ápr. 26. U. ott.

⁵ Schedel: Isokrates erkölcsi intései. Pest. 1822.

hogy ha ő fújja meg a kürtöt, összeroggyanak a Jericho kőfalai; s így nem esik roszszul, ha a mindentudó embert egy kis tüsz-szentésbe hozzátok. Amit neki lap 60. mondál, igen bölcsen van mondva . . . Én a tudományos csatázást nagyon szeretem, szeretem olykor a szabdalkozásokat is, de csak ha nemesek és elmések: amit Bacsányi a Faludi Programjában mondogata, némely citátumokon kívül nagyobb részt vagy haszontalan, vagy elmétlen, vagy paraszt.«¹ A *Tudományos Gyűjteményben* ² *Szerényi Vilmos* (Szentmiklóssy Alajos) bírálta meg. Faludi kiadását helyesli, habár az időrend kedvéért jobb lett volna Gyöngyösit kiadni előbb. Igaz az is, hogy irodalmunk még nem érte el aranykorát, de épen azért csodálatos, hogy Bacsányi »miként merülhet *Gyöngyösi István* és *Faludi Ferencz* munkáinak oly rendkívül való s minden mértékét meghaladó magasztalásába«. Igen érdemes költők ezek, de műveik nem tökéletesek és classicusak, pedig csak ezek maradandók. Az sem helyes, hogy Bacsányi többre becsüli Gyöngyösit Zrinyinél. (Ez a kifogás alaptalan, mint a főttebbiekből kitűnik.) Helyteleníti továbbá éles és kiméletlen támadásait a nyelvújítók ellen. Érvei régiek, azokra már rég megfeleltek a nyelvújítók. Végül azt mondja, hogy ezzel a munkájával »sokakban azon tiszteletet, melylyel hajdan neve iránt viseltettek, nagyon alászállította«. — Ilyen fogadtatásra talált az öreg Bacsányi munkája hazájában.

Bacsányi fáradozásai nem maradtak siker nélkül, a menyinyiben három év mulva tényleg megjelentek Faludi versei.³ A kötet felét értekezése foglalja el: *Faludi Ferencz életéről s munkáiról és a magyar nyelvről és versszerzésről*. Ez körülbelül legterjedelmesebb munkája (128 kis nyolczadrétű oldal). A 12 pontra osztott értekezésben elmondja Faludi életét Révai után, szól a megelőző kiadásokról, majd a magáéről, mely a nagyszombati eredeti kézirat után készült (Toldy is ezt használta később). Igen csekély változtatásokat tett rajta, melyeket hosszasan megokol. Szól Faludi néhány értelmi és verselésbeli hibájáról, azután jeleségeiről. Méltatja prózáját kiemelve dicsérendő és mérsékelt újítását ellentétben a mai »tudatlan nyelvrontókéval«, méltatja verseit s azoknak válogatott s minden cifraság nélkül ékesen és tisztán hangzó magyarságát, a szók mesterséges elhelyezését, a versnek ebből származó menetét, mely hol lassú, hol sebes, tüzes, indulatos, de mindig a tárgyak minőségéhez alkalmazott. Azután prosodiai es verstani dolgokról beszél, Gyöngyösit is méltatván. Szerinte kár a versformák miatt harczolni. Mind jó az, csak »igaz poétai beszéd« legyen. Végül igen szépen és emelkedett hangon buzdít a jó költők becsülésére, szól a költői szabadságról, a lantos költőkről s a képzeletről, melyet az értelemnek kell korlátoznia. Verstani megjegyzései közül érdekes, a mit a szonetról mond. Szerinte

¹ Kaz. Lev. Kisf. K.-al és körével. 20.

² Tud. Gyűjt. 1822. III. 91.

³ Faludi Ferencz versei. Pest 1824. Trattnernál.

a szonett nem fog meghonosodni nálunk és mesterkélés marad, mert »szoros regulái ellenkeznek nyelvünk szabad és kényes génusával«. A leoninus »iszonyú izetlenségét« is határozottan elítéli. Kiemeli továbbá a hiatus és elisio helytelenségét a magyar versben, de ezután roppant tévedést követ el, mikor a Zrinyi-stanzát metricus akarja tagolni és classicus verslábakra szedi szét. Ebben különben a magyar alexandrin choriambizáló tulajdonságának halvány sejtelmét láthatjuk.

Míndez így röviden elmondva és összefoglalva tulajdonképen csak az éremnek egyik oldala, az értekezés tárgyilagos része, a másik része elszórt kifakadásokból áll a nyelvújítók, kritikusok és új költők ellen. Bacsányi folytonosan szidja őket s minden alkalmat megragad, hogy haragját kitöltse rajtuk. De szidalmi és rosszszalásai, melyek kacskaringós mondataikkal és szemenszedett epithetonaikkal a vallási vitairatokra emlékeztetnek, egészen felszinesek s nem hatolnak soha a dolog mélyére. Jellemzésül néhányat idézek a »díszítő jelzők« és címek közül, melyekkel megtiszteli az új írókat: »vaktában itélő tudatlan és merész kritikusok« és »más ilyen rendbéli kis bírák«, »a nemzet jeles poétáinak vakmerő becsmérlői«, »büszke versfaragók«, »fennyen kérkedő szegény metristák«, »szegény törpék«, »vakoskodva tévelygő lármás kritikusok« stb. stb. Egészen elkábul az ember feje a folytonos szitkozódástól és fáradtan teszi le Bacsányinak ezt a munkáját, igazat adva Toldynak, ki azt mondja róla, hogy »nem volt egyéb, mint egy nagy, szenvedélyes és részben epés invectiva az akkor harcztéren állott új iskola ellen, iskolamesterhez inkább, mint szépészhez illő.¹« Különben, a mi a durva hangot illeti, az az elkeseredett nyelvújítási harczban nem ritkaság a neologusok részéről sem. Elég e tekintetben a Mondolatra írt *Feleletre* utalnom.

Ez a második értekezés már nem keltett olyan hatást, mint az első. »Eluntam a birkóztatást velek s magokra hagyom, — írja *Kazinczy* Kis Jánosnak (1824. szept. 23.) — kivált, midőn oly faragatlan és epesáros emberekkel van dolgom, mint a Faludi Verseinek kiadója Linczbén, felső-Austriában. Nem átalom kimondani, hogy nekem az az ő ampullált beszéde, és az a mesterezés, melyet úgy viszen, mintha trípószon ülne, épen úgy kiállhatatlan, mint az Aspásia prózája.«² *Schedel* pedig ezt írja *Kazinczynak* (1827. febr. 5.): »Szeretem, hogy sem *Bacsányi kurjongatásai*, sem a szegedi vígjátékok, sem *Vidovics nem recenseáltattak*. Így elhangzanak. Ez reconvalescentiánkra mutat.«³

A teljesség kedvéért még meg kell említenem, hogy Bacsányi a *Szépliteraturai Ajándékban*, a Tudományos Gyűjtemény melléklapjában, 1825-ben megjelent »poétai elmélkedésehez« hosszas *jegyzéseket* csatol (121—135. l.), melyekben ismert nézeteit hangoz-

¹ Faludi F. minden munk. Nemzeti kv. 1853. XVIII.

² Kaz. Fer. Eredeti Munk. Levelek II. 324.

³ Kaz. Lev. Kisf. K.-al és körével. 66.

tatja. Nagyrabecsülését fejezi ki Kisfaludy Sándor iránt, ki megérdemli a »magyar Petrarka« nevet és üti a »kérkedő, hivatlan nyelválléroknak a vak vezért vaktában követő gyáva seregét« s egyszersmind buzdítja a tehetségesebb költőket. A *Múzárion* (Élet és Literatúra) IV. kötetének (1829) 7. sz. kis cikkében pedig Kis Jánost támadja meg, ki megjutalmazott »Felelet«-ében a magyar nyelv kellemetes hangzásának bizonyítására Virágból igen szerencsétlen példát idéz.

Kis János »Emlékezéseiben« védekezik Bacsányi túlzott bírálata ellen.¹

Ezzel befejeztem Bacsányi nyomtatásban megjelent prózai munkáinak tárgyalását. Mint említettem, hagyatékában még két értekezés kéziratát találtam, melyek kiadatlanok s ezért záradécul ezeknek rövid ismertetését is szükségesnek tartom, annál inkább, mivel valószínűleg úgysem fognak egyhamar napvilágot látni. A mi hangjukat, előadásmódjukat illeti, egészen hasonló az előbbi kettőhöz, sőt előre mondhatom, tartalmi értékük sem áll magasabb színvonalon amazokénál. Az elsőt, mint jegyzeteiből kitűnik, 1826 és 1827 közt írta, a kézirat datuma 1828. *Trattner* Mátyás buzdította különösen ennek megírására, mint előbeszédében mondja. A Tudományos Gyűjteménybe szánta, de közlése (valószínűleg az öreg Trattner közbejött halála miatt) elmaradt. Címe: *Ertekezések* s tulajdonképeni czélja, noha tárgyát a polemia és kritika teszi, a nyelvújítók ócsárlása. Hosszú, rendszertelen és bőbeszédű előbeszéd után, melyben, noha erősen hangoztatja, hogy nem akar személyeskedni, mégis jobbra-balra vagdalkozik, áttér értekezésének első pontjára, vagy, ha úgy tetszik, az első értekezésre. A polemia és kritika fontosságát bizonyítja s a *jó kritikus* tulajdonságait sorolja el. Ezek: »ép és gyors értelem, kész ítélőtehetség, sok előismeret, többféle hosszas tapasztalás s gyakorlottság, tökéletes nyelvbirtok és nyelvtudomány, helyes és kimívelt kényes ízlés, s mind ezek mellett egyszersmind hazafiúi tisztá jó szándék és eltökéllett akarat, s igaz és bölcs emberhez, buzgó hazafihoz illő állhatatos lelki erő s megtántoríthatatlan nemes bátorság« és ügyes toll, melyet az igazság szeretete vezessen. A második pontban azt magyarázza, hogy a »tudós vetélkedésnek«, »pennacsatának«, »tollharcznak«, polemianak megvan a jogosultsága, de vannak határai is, melyeket nem szabad átlépni. Főtörvény e tekintetben a »szelid emberség« s a »díszes illendőség« (urbanitas és decorum). Valóban elmosolyodunk, mikor ezeket épen a személyeskedő, heves és nem egyszer durva író szájából halljuk. Utána is teszi mindjárt, hogy azért a méltatlanul bántalmazott nagy embereknek szabadságukban áll apró becsmérőiket »megsemmisíteni«. Különben ezen nincs mit csodálkoznunk, ha a finom lelkű *Kazinczy* is azt a főlemelő tánczot adja, hogy a »lélektelen író« »ütni, csigázni

¹ Olesó kv. 283. sz. 494.

s agyonverni (nevetve) szabad«. Meg kell itt említenem *Péteri Takács József* nagy értekezését *A recensiókról* (Tud. Gyűjt. 1818. VI.), mely alaposág és rendszeresség tekintetében fölötte áll Bacsányiának. Lehet, hogy tán ez adta az impulsust Bacsányinak hasonló tárgyú értekezés írására. Vannak eszmék, melyek közösek bennük, a mit megmagyaráz a tárgy rokonsága s az eszmék általános igazsága (pl. a részrehajlatlanság a kritikában). — A harmadik pontban a nyelvújításról szól. *Újítani* szerinte *csak anynyiban szabad*, »a mennyiben ezt a nyelvnek saját természete, különös tulajdonsága, géniusa, külső, belső teljes valósága, mineműsége, s egész épületének sérthetetlen symmetriája megengedi s a szószármaztatásnak azon épült megszeghetetlen, változtathatatlan törvényei megkívánják vagy eltűrik, és az analogiának s a jó hangzásnak és helyes ízetnek ezek szerint vezérlő regulái elszüvedik, nem ellenzik, nem tilalmazzák«. Az újító legyen igazi tudós és író, az újítás pedig legyen szükséges és szerencsés. — Mindezek valóban kitűnő tanácsok, illetőleg elvek, melyek jobban meghatározzák az újítást, mint a Kazinczy-féle »minden nyelvek ideálja«,¹ a mely fogalom tág körébe igen sok elfér. — Hogy a nyelvújítók itt borzasztóan kikapnak, mondanom is fölösleges. A nyelvújítás Bacsányi szerint helyes és szükséges, csak a »bődult Ikarusok«, »szóherélok«, »nyomorúságos apró reformátorok«, »mondolatos törpék megbocsáthatatlan ostoba vakmerőségét, eszelős, nyavalyás, erőszakos kábaságát illeti a vád és az igen is méltó közönséges panasz«. — Ez az értekezés néhány alapgonddalátának összegezése, mely azonban nem adhat hű képet az egésztől. Itt ki vannak emelve a főeszmék, melyek többnyire általános elismert igazságok, de ezek a szók roppant áradatában mintegy elvesznek. A sok idézet (Vergiliusból, Ovidiusból, Quintilianusból, Senecából, Horatiusból, Fr. Aug. Wolfból, Göthéből, Lessingből, Delavignéből, Le Bruyéreből stb. stb.), a synonymák, jelzők halmozása, mely általában jellemzi Bacsányi stílusát, igen nehézkessé és élvezhetetlenné teszi az egészet. A Kazinczy emlegette »mesterezés« is nem egyszer eszünkbe jut olvasásakor.

Ezzel egyszersmind a következő értekezést is jellemeztük, mely *Ertekezések 1837* fölírást visel és hat részből áll. Ezt is, mint a többit az ifjú írók oktatására, helyes útra terelése céljából írja, még pedig *a lantos költészet*ről. A lantos költészet örök forrása az emberi szív. A poézis (magában tekintve) egy és kimeríthetetlen s megmagyarázhatatlan, noha nyilatkozása, alkotó munkálkodása számtalan, sokféle a népek érzése, gondolkodása, nyelve, lakása, klímája, társadalmi és politikai élete s az egyes költők sajátosságai szerint. Mi a teremtő lélek? Erre az előre haladott physiologia s az agyvelő anatómiája sem tud felelni. — Lantos költő, szerinte poézisra született ember, ki *a természetet* (poétai tehetős

¹ Kazinczy : Orthologus és Neologus. Tud. Gyűjt. 1819. XI.

elmét) *mesterséggel* (művészi tudománnyal, bölcseséggel) párosítja. Belső sugallatból énekel s ekkor nem gondol arra, hogy napvilágot látnak-e művei valaha, de ha kiád valamit honfitársainak *intésére, oktatra való mulattatására*, akkor mind a külső, mind a belső szépségre ügyelnie kell. A helyes kritikát és tanácsot örömmel fordítja hasznára. Ez értekezésének első része, mely elég rendszeres és gondolatokban is elég gazdag, de a következő részekben már ismét elkalandoz, epés, áradozó, személyeskedő lesz. A második részben azt fejtegeti, hogy a tökéletes költői művek örökké élnek s a rosszakaratú becsmérlés nem árthat nekik. Itt folytonosan irodalmi ellenfeleire czélozgat s így egészen világos lesz, hogy a saját verseit érti és a saját kritikusaíra zúdítja a legkevésbé sem hízegő czímek áradatát. A középszerű és rossz versekről viszont azt mondja, hogy nem lesznek maradandók, bár-hogy magasztalják is az elfogult kritikusok. Jellemzőképen megemlítem, hogy ezt az igazságot 106 sorban fejtegeti a nélkül, hogy ennél többet mondana. A harmadik részben a költői adományról s a műgondról mondja körülbelül ugyanazt, a mit már előbb mondott néhány prosodiai általánosságot szöve bele. A negyedikben az ellen az állítás ellen kel ki, hogy az ember középszerűnél egyebet nem alkothat. Az ötödikben és hatodikban a kritikusokról beszél és az Akademiát s ellenfeleit csipkedi, gunyolja, szidalmazza. — Ime, egészen eltért tárgyától. A komoly elmélkedés magaslatáról a szitkozódás posványába sülyedt.

Vannak még más töredékes tanulmányai is kéziratban, melyek tárgy és hang tekintetében teljesen az ismertettekhez hasonlók (csatározások a nyelvújítók ellen és sokszor ismételt általánosságok); s azért fölöslegesnek tartom részletesebb fejtegetéstiket annyival inkább, mivel töredékes voltak és a tömérdek javítás miatt nem is adhatnék róluk egységes képet.

Valóban, ha visszagondolunk régi, *Museum*-korabeli munkáira s összehasonlítjuk velük szellemének e kései termékeit, szomorúság tölt el bennünket s méltán kérdezhetjük, miért kellett ennek a sok reménnyel kecsegtető pályának így végződnie.

Bacsányinak, mint tudósnak, megismertetése után, Bacsányiról, a költőről, fogok szólni. »Azt akarom, hogy ha csakugyan poétának szült a természet, *jó poéta* legyek, vagy pedig, ha az nem lehetek, inkább — semmi.«¹ Ezekkel az önrizetességre valló szavakkal mondja ki ítéletét a saját költészetéről. Ezekből s más hasonlókból az tűnik ki, hogy ő jó költőnek tartotta magát s alkotásaival meg volt elégedve, hiszen máskülönben nem lett volna költő e nyilatkozat után. De melyik költő nem tartja jó költőnek magát? Hogy igaza van-e, azt azután a kritika és az idő dönti el.

Bacsányi, mint már életrajzában láttuk, néhányadmagával

¹ Levele Arankához 1791. aug. 8. Toldy kiad. 245.

nem csatlakozott a korabeli költői irányok egyikéhez sem, nem vallotta mesterének sem Voltairt, sem Horatiust és Vergiliust, sem Goethét, sem Gyöngyösit, hanem mindeniktől tanult valamit.

A szép főtörvényét nem rendelte alá egyféle specialis hatásnak, hanem arra törekedett, hogy a különböző irányoknak azokat az eszközeit és tulajdonságait tegye magáévá, melyeket a magyar költészet fejlesztésére a legüdvösebbeknek tartott. A classicus irodalmat, a modern nemzetekét, valamint a régi magyar irodalmat tanulmányozta s tanulmányainak eredményeit értekezéseiben és költeményeiben felhasználván, elméletileg és gyakorlatilag gyümölcsöztette. Költeményeiben, mint látni fogjuk, különböző műformákat és versformákat használ s különböző irányok hatását mutatja.

Mielőtt azonban költészetének részletes tárgyalására térnék át, néhány szót kell szólanom verseinek kiadásairól. — Költeményei 1827-ig elszórva jelentek meg a *Magyar Hirmondóban* (1785), *Magyar-Museumban* (1788—1793), *Orpheusban* (1790), *Hadi és más nevezetes történetekben* (1790), *Erdélyi Museumban* (1816), *Tudományos Gyűjteményben* (1825), *Szépliteratúrai Ajándékban* (1821—26). Önállóan jelentek meg: *Két hazafi érzékenységei* tekintetes nemes Abauj vármegye örömnepén (1790; Bacsányi és Baróti verse); *Ode ad inclytos SS. et OO. regni Hungariae* (1796); *Mantua* (1799). 1827-ben jelent meg összegyűjtött verseinek első kötete: *Bacsányi János Versei*. Első kötet. Pesten 1827. A második kötet helyett egy teljesebb új kiadást adott: *Bacsányi János poétai Munkáji*. Második megbővített kiadás. A szerzőnek képével. Budán 1835. Legteljesebb kiadás azonban a Toldyé: *Bacsányi János költeményei* válogatott prózai írásaival egyetemben. Pest 1865, melyben azok a költemények is megvannak, melyeket maga a szerző nem vett fel az 1835-i kiadásba. A mi a versek időbeli sorrendjét illeti, az is meglehetősen meg van állapítva Toldy kiadásában s a költői fejlődés vizsgálatánál nyújt némi támaszt.

Bacsányi költeményeit az áttekintés megkönnyítésére három csoportra oszthatjuk. Az *első* csoportot azok a költemények teszik, melyeket kezdettől fogva elfogatásáig írt, a *második* kisebb csoportot a kufsteini elégiák, a *harmadik* csoportot pedig a kiszabadulásától haláláig írt költemények. Ez az utolsó a legnagyobb, de kisebb időszakokra bajosan osztható, mivel nem tudjuk bizonyosan, hogy mely verseket írt Bécsben, melyeket Párisban és Linczbén.

Az *első* csoportban több u. n. alkalmi költeményt találunk. Az alkalmi verseket mindig bizonyos előítélettel fogadjuk s ezt a tapasztalás eléggé igazolja. Bacsányi e néhány költeménye sem ment az alkalmi versek hibáitól. (*Orczy István halálára. Elégia, Búcsúvétel. Hg. Hohenlohe Károlynéhoz. Báróczihoz.*) Legérdekesebb közöttük az a költeménye, melyben br. Orczy Lászlót ünnepli főispáni beigtatása alkalmával (*Abauj vármegye örömnepén*). Nem

dicsőíti tulságosan az ünnepeltet, hanem a haza sorsával foglalkozik legnagyobbreszt. Erős vonásokkal festi II. József korát, azt a szomorú kort, midőn

»Titokban sírt a jó hazafi, s hallgatótt,
Mert, ha szólt, pártosnak s bolondnak tartatott.

A régi rend visszatértét nagy lelkesedéssel üdvözli s József újját-sait kárhóztatja, így a nemesség megadóztatását is, a mi a nem nemes és szabadelvű Bacsányitól igen különös. Ezt tán azzal magyarázhatnánk meg, hogy az általános öröm őt is elragadta s így egészen a conservatív nemes szemével nézte Józsefnek ezt a törekvését, melyben csak az ősi jogok eltiprását látta. Sokkal egyszerűbb magyarázata különben ennek az ellenmondásnak a vers alkalmissága, mely a költőt gátolta érzelmeinek és egyéni nézeteinek érvényesítésében s hogy ennek daczára megírta költeményét, annak okát pedig az Örczy család iránt érzett hálájában kereshetjük. — Érdekes, hogy ez a conservatív irányú verse és a *Franciaországi változásokra* cz. híres forradalmi költeménye a M. Museum II. kötetében egymás mellé kerültek. Az említettek mind hazafias hang jellemzi, mely elnyomja az egyén magasztalásának hangját. Bacsányi mindig a hazára vonatkoztatja a megénekeltnek életét, érdemeit s ez mindig megóvjá őt a hizelgéstől, mely az efféle költeményekben oly gyakori.

Másik, nagyobb részét ennek a csoportnak költői levelek teszik, melyeket a XVIII. századbéli francia költészet hatása alatt írt. A *Levél egy régi várból* »a nemzeti nyelv és nemzetiség ügyében« legszebb költői levele Bacsányinak. Nincsenek benne hosszadalmas történelmi példák és reminiscentiák, inkább a reflectáló elem a túlnyomó. Elegikus borongással s Horatiuséra emlékeztető bölcselkedéssel kezdődik, melyet azonban csakhamar föl-vált a haza sorsán való aggódás, majd a remény és buzdítás hangja. A Virághoz intézett *Serkentő válaszbán* a haza multjával és jelenével foglalkozik. Az egészen hazafias hév ömlik el, de terjengőssége sokat árt neki. A *Hazafiúi aggódás* (Szentjóni Szabóhoz) is szép költemény s meglehetősen bensőséggel hat meg, melylyel a költő barátjához szól s a nemzeti nyelv sorsán való aggodalmát közli vele. A *Barcsai Ábrahámhoz* írt rövid levélben Orczyról, második atyjáról emlékezik meg s az akkori politikai forrongást is érinti. A költői levelek közé kell sorolnunk a *Tartóztatást* is, habár költőinek éppen nem költői. Baróti Szabóhoz van intézve a Rájnissal való polémia alkalmával s célja Rájnis sértegetése. Teljesen prózai, sokszor durva, polemikus hang és túlzás jellemzi, azután a vége ellentmond az elejének. Még egy levele van (Virághoz), a *Búsongás*, mely őt kis részre oszlik. Ezek közül az első a legszebb, legtömörebb, leghangulatosabb:

»Im a tavasz vége még el sem érkezett,
Már is a forró nyár heve következett.

Elmultak vig kedvem kevés szebb órái,
 Lehulltak reményem alig nyílt rózsái.
 Itt az ősz félig ért ritka gyümölcsével,
 Közelget a tél is havával, jegével ;
 S míg fiatal korom napjait számlálom,
 Eltűnik életem, mint egy rövid álom !

Hogy ez »élénken emlékeztetne« Petőfi »Szeptember végén«-jére mint Bérczy állítja,¹ nem találom. Inkább *Barcsai Ábrahám* »A télnek közelgetése« cz. költeményére² emlékeztet, mely az ősznek átmenetét a télbe épen így hozza kapcsolatba a mulandó ifjúsággal, persze terjengősen. Bacsányi nyolcz sora sokkal kifejezőbb és szebb, mint Barcsai nyolcz strófája. — A második részben a halálról elmélkedik, a harmadikat Orczy István emlékeztetének szenteli, a negyedikben jó szándékainak irigy üldözését panaszolja s az utolsóban keserűen jövődöli halálát. Ezt a mély keserűségről és életuntságról tanúskodó költeményt kassai üldöztetése korában írhatta.

Ezeken kívül van néhány jelentéktelen epigrammája és kis verse, melyek közt két szerelmi költemény is van (életrajzban láttuk őket). Végül még három politikai költeményéről kell szólnom, melyek szintén ebbe az első periodusba tartoznak. *Az Európai hadakozásokra* címűben a háború ellen kel ki és Lengyelország méltatlan sorsán kesereg. Tulajdonképen bölcsekedő költemény ez is, csak a vége határozottan politikai irányú. — Messze fölülmulja ezt a következő kettő, mely már egészen politikai, még pedig forradalmi. Bacsányi első forradalmi költőnk, habár, mint életrajzából láttuk, a szó teljes értelmében nem lehet forradalmárnak neveznünk. E két költemény hatalmas fellobbanása a társadalommal elégedetlen érzelem tüzének, mely azonban hamar kialszik elfojtva a józanság, a beletörődés hamujától.

A franciaországi változásokra (1789) cz. költeményében a Bastillet és a hűbéri államrendszert leromboló francia népet s a szabadság felkelő napját üdvözli, midőn a nemzeteket s a zarnokokat figyelmezteti a párisi eseményekre :

»Nemzetek, országok ! kik rút kelepceében
 Nyögtök a rabságnak kínos kötelében ;
 S gyászos koporsóba döntő vas igátok
 Nyakatokról eddig le nem rázhattátok ;
 Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
 Hív jobbagyítoknak felszentelt hóhéri,
 Jertek ! s hogy sorsotok előre nézzétek,
 Vigyázó szemetek Párisra vessétek !«

Rendkívüli tömörség és erő nyilatkozik az egészben, minden sorából forradalmi láng csap elő, minden kifejezés éles és súlyos, minden szó mintha kalapácsütés volna : rút kelepce, rabság kínos

¹ Bérczy Jenő : Bacsányi J. 31.

² A Bessenyei György Társasága. 1777. 28.

kötele, gyászos koporsó, vas iga, a felszentelt hóhérok vérét kérő természet s a két utolsó sorban a forradalom vészajtósló sötétsége. »Ily fenyegető hangot nem hallott költészetünk többet — mondja Arany László¹ — míg Petőfi a pozsonyi rendekre még véresebb szavakkal nem riadt.» *Kazinczy ezt tartotta Bacsányi legjobb versének.*²

A másik, *eddig ismeretlen*, költemény méltó párja ennek. Bacsányi kéziratai közt találtam s egész terjedelmében ideiktatom. Címe: *A látó*, tartalma még világosabb s hangja nem kevésbé erős:

Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj hárfá! Hallgasson ma minden reája,
Valakinek kedves nemzete s hazája;
S valaki a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.
Oh ti! kiknek szívek örök bűba merült,
Im, reménytek nem várt víg napja felderült;
Im, az igazságnak terjednek sugári,
Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setétség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.
Ama dicső nemzet felkelt im egészen,
Mely a két világnak megváltója léssen,
S melynek már lánczoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép — ha akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait;
S míg köz ellenségink poklokra süllyesztí,
Hozzánk, im ölelő karjait terjesztí:
»Álljon fel az Erkölc imádatandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk Ész, Erdem, Igazság,
Törvény s Egyenlőség s te áldott Szabadság!«
A föld kereksege megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.
A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek,
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vérre sóvárgó koronás gyilkosok,
Ők, kiknek még imént száz-ezrek halála,
Csak egy intésekben, egy szavokban álla;
S kiknek több nagy város tüzes leomlása
Oly vala, mint annyi hangyaboly romlása.
Vidulj, gyászos elme! megújul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág!

Míg előbbi versében csak czéloz és figyelmeztet, ebben már szabadon ujjong s lelkesedve üdvözli a francia nemzetet, mint a világ megváltóját. A forradalom heve elragadja, a szabadság, egyenlőség, igazság, erkölcs nagy eszméi betöltik lelkét s vad fenyegetéssel

¹ A magy. politikai költészetéről. Bp. Szemle 1874. 7. k. 88—131.

² Kaz. Lev. Kisf. K.-al és körével. 102.

fordul a zsarnokok ellen. Amaz a verse tömörebb, ez kissé el van nyújtva, de több benne az eszmei tartalom. Hatalmas forradalmi szónoklatként hat az emberre ez a költemény, melyet az érzelmek heve, a gondolatok szabad röpte, s a dictio ereje Bacsányi legjobb verseinek sorába emel.

A költemények *második* csoportját az u. n. »kufsteini elégiák«¹ képezik, melyek, noha egy kivételével tulajdonképen nem is határozottan elégiák, hangjuknál fogva méltán nevezhetők így. Ezekben már a német lyra felé hajlik.

A *Tünődés* Ányos ismert elégiájára (*Egy boldogtalannak panaszai a halavány holdnál.*) emlékeztet. Mindkettő a holdat apostrophálja, a holdnak panaszkodik s a halálra, mint megszabadulásra gondol.² Bacsányi költeménye azonban hasonlíthatatlanul szebb, mert igazabbnak tűnik fel. A mi Ányosnál tán érzélgősségnek tetszik; t. i. a holdnak való panaszkodás, az Bacsányinál egészen másként hat ránk. Itt a helyzet mélységet kölcsönöz az érzelmeknek. A börtönben sinylődő *rab* álmatlan éjszakáját világítja meg a »csillogó ég dicső fényvel mosolygó asszonya«, ki végtelen magányában mintegy társul szegődik hozzá, nem csoda tehát, hogy »óhajtja s várja megjelenését«, hogy »áldja és köszönti« a megjelenőt s neki panaszolja el »szíve keservét«. A szabad természet nyugalmanak ellentéte a börtön nyugalmaival megragadó kifejezést nyer e költeményben, mely emelkedettségével s rendkívüli hangulatosságával hat. Az éj, »a felhőkig érő durva fogház«, a börtön ablakán besütő hold, a börtön csendje s a bújosó éji szél képzetei mind a hangulat egységét szolgálják. Tökéletes elégia, melynek hatását a fenséges komolyságú classicus forma csak növeli. *A rab és a madár* rapsodicus költemény. Egyenetlen jambicus sorai nem korlátozzák tartalmát, mely szabadon csapong mintegy a megénekelt »ékes szavú, szép tollú, drága kis madár« tétova röptét követve. A fogoly követi tekintetével, elmereng dalán, mely felvidítja, lelke vele repül ki a szabadba és a szabadságról álmodik:

»A széles e világ
Minden javánál
Kívánatosb, áldott szabadság
Meg nem becsülhető nagy érdeméről.«

A kis madár röpködéséhez, új- meg új helyzetéhez, meg-megújuló dalolásához fűzve csapongó változatossággal követik egymást a természeti képek, a hangulatok és reflexiók. E költemény még igazabb, még emberibb talán, mint a másik. Abban csak a bánat komor fősége uralkodik, ebben a kis madár dalával a báj és kedvesség hangja is megszólal. Maga a tárgy is természetes és

¹ Beöthy Zsolt elnevezése.

² Dajka Gábor *Kesergése* is megegyezik az éintett pontokban Ányos költeményével s így B.-ével is.

igaz s épen azért megkapó: az ellentét a szabadság után vágyó rab s a szabad kis madár között. A *szenvedő* rapsodicus hymnus istenhez a »De profundis« hangján kezdve s magas ódai szárnyalással folytatva. A fogoly tépelődéseit, hogy »mért szenved így a jámbor erkölcs s mért győzedelmes a gonosz«, istenben való megnyugvással végzi s könyörögve fordul az Úrhoz:

»Tekints le rám! Atyai kegyelmed fényiből
Bocsásd fejemre csak egy sugárodatot!«

Az isteni kegyelem könyvet fakaszt szivéből: »irgalom pálczája a kősziklából bő vizet ver«, lelke kirepül fogságából, felemelkedik »a halhatatlanok dicső hajlékihoz« s a zsoltár egyszerű fenségének hangján dicsőíti istent és a természetet is felhívja dicsőítésre igazán hatalmas költői erővel zengő szavakkal. Utolsó része: elmélkedése saját és a természet érdemtelenségéről isten dicsőítésére csak hangra nézve sülyedés az előbbihez képest, különben gyönyörű befejezése az egésznek, mely a hymnikus költemények remekeinek egyike. — Egyszerűségével mélyen megható a *Gyötrődés*. A maga szerencsétlensége nem elég, kedves barátja, Szentjóni is ott sínylődik vele együtt. Éjjel hallja, vagy hallani véli nyögéseit, szíve vérzik miatta, de őrei nem bocsátják hozzá.

»Nagy ég! tekintsd nehéz baját,
Küldj néki élető reményt!
Avagy te nyisd meg ajtaját
S bocsásd el, ó Halál, szegényt!«

Igy sóhajt bánatában, s a halál, ez a jószívű börtönőr, meghallgatja és megnyitja barátja börtönének ajtaját.¹ A költő koszorúja egy kis vers költőtársa sírjára (*Egy szerencsétlen ifjú sírjánál*). Silvio Pellico jut eszünkbe, kinek barátját épen így vitték ki mellőle az idegen föld temetőjébe. — Szentjóni kedvesének panasza (*Lina panasza*) s a hozzá intézett *Vigasztalás* zárja be a sorozatot. — Ezeket a költeményeket sugallta neki a börtön. Mély és őszinte lelki megindultságból fakadtak s azért maradandók és Bacsányinak, mint költőnek is főntartják emlékezetét.

Ezekben s forradalmi verseiben éri el tetőpontját Bacsányi költészete, innen kezdve aztán némileg hanyatlík. A *harmadik* csoportban már nem találunk oly mély bensőséget s oly magas szárnyalást. A modern német lyra hatását még ebben is látjuk, de mindinkább a XVIII. századbeli francia költészetére emlékeztető bölcselkedés lesz túlnyomóvá, sőt Gyöngyösi hatását is észrevehetjük a bőven ömlő alexandrinokba foglalt hosszas elmélkedéseken. A gondolatok szépek, emelkedettek, néhány költemény ki is válik a többi közül, de legnagyobb részük az elmélkedő versek gyakori hibájába esik, terjengős, szétfolyó lesz.

A *bujdosók* erőteljes, hyperbolikus nyelvvel, *A magyar író*

¹ Szentjóni 1795. okt. 10-én halt meg Kufsteinban.

szép gondolatával tűnik ki, hogy a magyar írók setétben égő fáklýához hasonlítja, mely »magát megemészttve másoknak világol«. A *Tünődés* és *A bölcsnek állhatatossága* egymást egészítik ki. Az első fölveti a kérdést, hogy szabad-e eldobni életünket, ha minden reményünk elveszett, a másik megfelel rá: »hazafinak s kereszténynek kötelesség az élet.« Igen szép bölcselmi költemény az *Intő szózat*, melynek alapeszméje az, hogy az ember, kit az ész és szív vezérel, felülemelkedik az élet kicsinyes küzdelmein. A gondolatok s a hang emelkedettsége s a szép nyelv becsessé teszik e költeményt, melynek csak hosszadalmassága árt. *A hazai nyelv és tudományosság* nem az eszme újdonságával, mint inkább annak tömör s hatásos kifejezésével hat. *A mester és a tanítvány* címűt legszebb bölcselő énekeink közé kell számítanunk. A magyar költőnek ad igazán szép és megszívlelendő tanácsokat, melyek közül az a legfontosabb, hogy »ne kövesse az oskolák hiú tetszéseit«, hanem kövesse az »ész és tapasztalás örök törvényeit«, indulatainak hevét s elméjének szabad röptét. A tanácsok mellett nemes hivatására is figyelmezteti. Szép gondolatait rendkívül könnyed formában fejezi ki, a mi nagyban hozzájárul a költemény értékének emeléséhez.

Két verscyclus is van e csoportban ezeken kívül: a *Várna és Mohács* és *A magyar költő idegen messze földön*. Az előbbi négy költeményből áll, melyeknek elseje a *Kisfaludy-Himfyhez* intézett epistola. Ebben a barátság meleg hangján szól Kisfaludyról s neki ajánlja ezt a verscsoportot. Az *Első Ulászló Szegeden* cz. egy ősz nemes beszéde Ulászlóhoz a frigszegés ellen. Sok benne az erő és lendület, néha majdnem Aranyra emlékeztető tömör kifejezésmóddal. *Déli György látása* a mohácsi ütközet előtt — sajátságos költemény subjectív s a század első tizedének történetére való rejtett vonatkozásokkal. Sokkal sikerültebb a *Majthényi Barta keserve* »a mohácsi veszedelem után, fogságban«. Elégia, kissé a *Tünődésre* emlékeztet (formája is u. a.), komor éji hangulatát s a haza pusztulásának sötét képeit csak végének elégiai lendülete enyhíti:

Nézd a jövő nap hajnali csillagát.
Nem, nem teszem még én le reményemet:
Feltámad Arpád népe! bizzunk
A magyarok kegyes Istenében!

A magyar költő idegen, messze földön cz. »poétai elmélkedéseket« már linzi magányában írta Bacsányi a maga vigasztalására s mások oktatására. Terjedelmes költeménysorozat ez két részben és 12 rövid énekben. Az első rész öt énekében a lírai elem uralkodik. A természet képeivel párhuzamosan festi hangulatait. A tavasz a szabad természetbe vonja a zajos városból, a szerencsétől békét és magányosságot kér, a hajnal ébredése reményt s bizodalmat ébreszt benne, a madarak éneke Isten dicsé-

retére készíti, a sok küzdés és szenvedés után megnyugvás száll szívébe:

» . . . elmém egén oszlik a borulat,
Elhagyta szívemet a komor indulat;
Lelkemben óhajtott csendes béke mulat,
S ha nedves még szemem, nem bús cseppet hullat.

A második, nagyobb rész nem oly sikerült, mint az első. A muzsát apostrophálja és elküldi Magyarországra, hogy tegyen koszorút Kisfaludy Sándor fejére s Baróti sírjára. Az ezután következőket a muzsával mondatja el. Megemlékezik Barótiról, az élő költőket azzal lelkesíti, hogy föllandúlt már irodalmunk s híre Magyarország határain is túlterjed, majd Kisfaludy költői érdemeit méltatja szépen. Itt azután terjengőssé lesz, a népek háboruszkodásáról, a költő hivatásáról, kötelességéről, az elme műveinek maradandóságáról elmélkedik s végül ismét visszatér Kisfaludyra s a másvilágon való egyesülés reményével végzi. — Egészen Gyöngyösire emlékeztető bőbeszédűség jellemzi ezt a hosszú költeményt, mely kevésbé sikerült műve Bacsnányinak. Meglátszik rajta, hogy öregebb korában írta s nem olyan kedvvel és tehetséggel, mint a többi.

Van még néhány latin verse is. Három ódája: *Ode ad inclytos SS. et OO. regni Hungariae* (melyet már életrajzában említettem): *Ad Woltmannum* (kézirat)¹ és *Mantua*. Az utóbbit 1799-ben írta, mikor az osztrákok Mantuát visszafoglalták a francziáktól, talán Müller János, Svájcz híres történetírója, hasonló című röpiratának (*Mantua und die Ausbeute von Borgoforte*) hatása alatt. Ezekon kívül van néhány epigrammája: *Müller, Herder, Ad Hungaros* (kézirat)² *Ad manes Romanorum* (kézirat).³ Ezekről nincs mit mondanom. Elég jó latin versek s biznyságai, hogy Bacsnányi ezen a nyelven is tudott verselni, de nem emelkednek föltül a latin alkalmi versek színvonalán.

Ezen áttekintés után Bacsnányi irányeszméiről kell röviden szólanom.

Láthattuk az eddigiekből, hogy költészetében nem az érzelmi, hanem a gondolati elem a túlnyomó, reflexiók teszik fő alkotó részét; ezért szükséges ezekre is egy pillantást vetnünk, annyival inkább, mert e vizsgálat a költő jellemét és gondolkozás módját is jobban meg fogja világítani.

Vallási felfogása tiszta és fenkölt, istenben való erős hitének számos bizonyosságát adja költeményeiben (elég a *Szenvedőre* hivatkozunk). Egyes vallásokkal szemben nem elfogult s a vallási viszálykodásokat elítéli (*Serkentő válasza*).

A vallásos rajongásnak, vakbuzgóságnak nagy ellensége, a papokat (noha több pap barátja volt) nem szereti, nagyon elfogult irántuk, a mit kassai üldöztetése eléggé megmagyaráz. Ebből az időből való Szentjóbihoz írt levele, melynek nyomtatásban meg nem jelent részében a papokat igen kiméletlenül támadja meg: »a

¹ ² ³ A N. Múzeum levéltárában.

setétség szemtelenül csevegő vad terjesztőinek«, az »ostobaság véres zászlóihoz esküdt vakbuzgóknak« nevezi őket.

Megjegyzendő, hogy ezt a felfogását a papságról megtartotta élete végéig. Talán nem csalódunk, ha ebben Voltaire hatását látjuk, habár gondolkodása e pontra nézve nem azonos is teljesen a Voltaire-ével. — Hitébe néha kételkedés vegyül, mikor a sok bűnt, igazságtalanságot, rosszat látja:

»... Ó kit lenni hisz és imád
E szenvedő szív, mindenek atyja te!
Elnézed ezt? vagy költemény csak
Lételed? agyszülemény? hiú váz?
S mi vagy te Erkölc? nem csupán név, üres
Szó, hang? Igazság! balgatagok süket
Bálványa? Természet! hol a te
Isteni rended, örök hatalmad?
(Töredék. Hagyatékában.)

A szenvedőben már a megnyugvás és az istennek való föltétlen meghódolás hangján szól.

Az emberi lét nagy kérdése is foglalkoztatja. (*Levél egy régi várból.*)

Kételkedése és tépelődése később az örök életben való erős hitté változik. (*A bölcsnek állhatatossága.*)

Az egyenességet, őszinteséget, mely jellemének egyik fő vonása volt, költeményeiben is önérzettel hirdeti és magát az igazság, emberség »hív énekesének« nevezi:

»Ki senki kedvéért, ha nem érdemlette,
Lantja szűz húrjait soha nem illette.«

Az észnek, az »ész mennyei világának« nagy magasztalója. Az ész s a szív sugallatát tartja vezérlőinknek (*Intő szózat*). A béke híve, a háborút, vérontást elítéli (*Az európai hadakozásokra*) s az egyetértést hirdeti, többször kikelve a »pokol rút fajtása«, az egyenetlenség ellen. A józan mérséklet barátja, mint Horatius. *Horatius bölcselete nagy hatással volt Bacsányira*, a mit első pillanatra szembetünővé tesz a Horatiusból vett 15 jelige költeményei előtt. A következőkben összeállítottam azokat a helyeit, melyek Horatiusra emlékeztetnek.

Az »aurea mediocritas«-t többször hangoztatja. Pl.:

»Mindenben illő célt s határt kell tartanunk.«
(*Tartóztatás.*)
»Est modus in rebus, sunt certi denique fines.«
(*Hor. Sat. I. 1.*)

Abauj vármegye örömnepén is mérsékletre inti a nemzetet:

»Még nem vagy a parton. Felhevűll szívedel
Mérsékeld egy kisség érzékenységedet,
Nehogy örömednek gátszaggató árja,
Az óhajtott révből hajódat kizárja,
S megint a veszélyes tengernek mélyére
Repítvén, bocsássa szelek tetszésére.

Élénken emlékeztet ez Horatius *Ad rempublicam* cz. híres ódájára, mely így kezdődik:

»O navis, referent in mare te novi
Fluctus? O quid agis? fortiter occupa
Portum! . . . (Carm. I. 14.)

Horatius sokszor hangoztatott epikureista életfelfogását szintén megtaláljuk nála:

»Szedjük életünk virágait,
Most, mikor még illatoznak.»
(Serkenlő ének.)

Donec virenti canities abest
Morosa . . . (Carm. I. 9.)

»Ah vigadj, s a míg kedves lehet életed, éljed.
Feltűnik a bú, gond, s szomorúság napja bizonynyal
Néked is; elmúlik pirosolló hajnalod álma.
Rajta tehát, vigadj bátran; s a míg lehet éljed
Bölcsen mérsékelt örömek közt *mostan idődet.*
(Lev. egy régi várból.)

» . . . rapiamus, amice,
Occasionem de die, dumque virent genua,
(Epod. 13.)

» . . . carpe diem (Carm. I. 11.)

Az élet rövidségét, s a mindnyájunknak kikerülhetetlen halált ő is úgy panaszolja, mint Horatius, különösen a *Búsongós* első és második részében Horatius több helyére emlékeztetve (Carm. I. 4., II. 3., II. 14.).

Az erkölcsi rettenthetetlenség gondolatában is összetalálkoznak:

»Halomra régi székiből
Omoljon a világ:
Erkölcse szent ösvényiből
Mig él, egyik se hág. (A büjdosók.)

»Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae. (Carm. III. 3.)

A *hazai nyelv és tudományosság*, alapeszméje is horatiusi:

»Nec virtute foret, clarisve potentius armis,
Quam lingua, Latium . . . (Ars Poet. 289—90.)

A *költő* hivatásáról szólván, egy helye szintén Horatiusra emlékeztet:

»Lágyitgasd a *durva hideg keménységet,*
Irtogasd a gonosz, kaján *irigységet,*
Az oktalan, gyáva, buta *kevélységet,*
S ezek rút fajzatját, a vad *gyűlölséget.*
(Poét. Elm.)

»Asperitatis et invidiae corrector et irae.
(Ep. II. 1, 129.)

Ezekben az eszmékben találkozik költészete Horatiuséval. Bacsányi, ki életében oly kevés elismerésre talált, vakon bízik az *utókor*

hálájában és elismerésében. Nem egyszer, de sokszor emlegeti ezt (*Serkentő válasz. Déli György. Poét. elm.*), ezért érdemesnek tartottam e helyen ezt is felhozni, mint jellemző dolgot. Tán egy költő sem csügg annyira ezen a gondolaton, mint ő.

Politikai elveiről életrajzában szóltam, azért e helyütt melőzőm ezeket, csak azt emelem ki, hogy Bacsányi erős demokrata volt egész életében s demokrata elveinek és érzelmeinek többször ad kifejezést költeményeiben, leghevesebben a *Mester és a tanítványban*:

»Ébreszd, tanítsd az elfajult,
A gyáva, büszke, rest,
S más érdemével kérkedő
Sok nemtelen nemest,

Ki nem tekintvén, hol s mikor
És mely időben él,
Dózsólva tölti napjait
S barom gyanánt henyel.

Hazaszeretetével végzem, pedig evvel kellett volna kezdenem. A hazaszeretet ugyan nem elv, hanem érzés, de ez az érzés oly erős volt benne, hogy elveket szült: a hazának élni, a hazáért szenvedni kell. Első versében, mely ifjúkori művének címlapján jelent meg, már ezt hirdeti:

Hazájáért élni, szenvedni s jót tenni,
Halált, vagy rabságot érte fel sem venni:
Barátom! oly dolgok, melyek az embernek
Dicsőség mezején oszlopot emelnek —

s legutolsó versében hazájától búcsúzik. Első és utolsó gondolata a haza volt s e két gondolatot elválasztó hosszú idő alatt is mindig. Ezt tetteiből láttuk s verseiből is bebizonyíthatnánk, de akkor jóformán minden versét idéznünk kellene, mert alig van egy is, melyben a hazáról meg ne emlékeznék. Ez költészetének legszebb vonása.

Lássuk most már, milyen formában jelennek meg eszméi.

Nyelvéről Toldy 1836-ban írt kritikájában¹ azt mondja, hogy az »csupa mindennapi szavak árja«. Toldy bíráló tolla itt egy kissé vastagon fogott, ítéletét nem fogadhatjuk el így. Őt akkor már Vörösmarty nyelvének színpompája kápráztatta el, nagy fényhez szokott szeme a kis fényt sötétnek találta. Elfeledte, hogy Bacsányi korában a költők még küzdöttek a nyelvvel, azért tekintetbe kell vennünk az akadályokat, melyeket le kellett győzniök. Bacsányi derekasan oldotta meg feladatát e tekintetben. Noha nem használta fel a nyelvújítás segítségét, mégis szépen zengő nyelven tudta gondolatait kifejezni. Ez a nyelv kissé ódon ugyan, de magyaros, sokszor színtelenné, egyhangúvá tesz a jelzőhalmozások s egyes fordulatok gyakori ismétlései, de sok finomságot, sőt erőt és fenséget is ki tud fejezni. Különösen jelzői és

¹ Kritikai Lapok VI. 18. Toldy Össz. Munk. VIII. 376.

metaforái újak s meglepően szépek néha. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Bacsányi nyelve minden hibája mellett nem egyszer föléje emelkedik a korabeli költői nyelvnek.

A költői műformák közül a levelet, ódát, elégiát, dalt, epigrammát, bölcselő éneket és tanköteményt használja. A versformák közül pedig a magyar, classicus és nyugateurópai formákat ilyen arányban:

magyar : classicus : nyug. európai = 1 : $\frac{1}{2}$: $\frac{1}{2}$.

Noha a verselésről azt tartja, hogy:

A rythmus csak szolgál,
Szolgálat a dolga!
Ez a versszerzés oly titka,
Melyet aki tudna — ritka. — (Kézirati töredék.)

mégis nagy gondot fordít rá. Technikája igen jó: az alexandrint hexametert gördülékenyen, szépen írja, sőt a rímes-mértékes formákat is meglehetősen hibátlanul (pl. *A mester és a tanítvány*), ríme pedig sokszor tökéletesek.

Ez a rövid vázlat meglehetősen fogalmat nyújt Bacsányi költészetéről. Komor költészet ez, jellemző a komor költőre, ki *bölcselkedik* és *tanít* s kinek kedélye ritkán lesz viharossá.

Komor költészet, hasonló a borús, szürke égboltozathoz, melyet néha keresztül hasít egy villám, de a mely a nap derűs fényét nem ismeri.

*

Ezzel végére értem tanulmányomnak. Azt hiszem, nem végeztem hiábavaló munkát. Bacsányi megérdemli, hogy foglalkozunk vele, mert egyike volt legbuzgóbb íróinknak, kik a nehéz időkben fáradhatatlanul harcoltak nyelvünk, irodalmunk igaz ügyéért. Ujító volt, s a jövőbe tekintett, de a multról sem feledkezett meg, mikor a régiak tiszteletére intette nemzetét. Ismerte a külföld irodalmát és lelkesült érte, de a magunkéért még jobban s minden erejével ennek felvirágoztatásán munkált. Tanítani, vezetni akart, érezte magában az erőt és hivatást a nagy munkára. És az erő és hivatás meg is volt benne, csak szerencsétlen körülményein és természetén mult, hogy nem lett irodalmunk egyik vezér-alakja, hanem hazájából száműzve, messze idegenben hagyta fejét örök nyugalomra.

Ne törjünk fölötté pálczát hibái és tévedései miatt, hiszen még ezekben is volt sok jóakarát, hanem ismerjük el érdemeit: a magyar nyelv ügyének felkarolását, a fordítás helyes elveinek megállapítását, a kritika jogosultságának és szükséges voltának hangsúlyoztatását, Anyos, Bessenyei, Faludi méltatását, Anyos és Faludi kiadását, Osszián legelső ismertetését és fordítását, Milton védelmét s néhány gyönyörű költemény szerzését.

Ismerjük el érdemeit, tiszteljük mindig hazájáért dobogó nemes szívét s gondoljunk hálával Bacsányira.

A Bacsányi család leszármazási táblája:

Bacsányi Izsák
neje: Szilágyi Magdolna

Erzsébet férje: Prenner Ferencz ludimagister		Mária férje: Nob. Andreas Csutor		János neje: (esk. 1747. máj. 14.) Sárdi Ilona			György neje: Mészáros Katalin		Mihály neje: Biró Éorbála		(Bacsányi alias Szűcs, valószínűleg ipara után nevezték Szűcsnek is.)				
Katalin sz. 1749 decz. 14.	Anna † sz. 1753. okt. 3.	Marianna sz. 1754. aug. 4.	Éva sz. 1756. szep. 24.	Antal sz. 1758. márc. 29.	Julianna sz. 1760. jun. 27.	János sz. 1762. szep. 14. neje: Lázár Judit.	József sz. 1765. máj. 15.	Katalin sz. 1756. ápr. 28.	Mihály sz. 1757. nov. 29. † 1798. január 15. neje: Czinnel Anna (esk. 1784. január 25.)	Antal sz. 1768. máj. 29.	Borbála sz. 1774. jul. 23.				
György (borbély) sz. 1795. aprilis 6. † 1860. július 27. I. neje: Kovács Katalin † 1848 II. neje: Csébi Anna (esk. 1849. nov. 5.)				Julianna sz. 1798. jan. 30. férje: Nob. Bertalan György		Teréz † sz. 1706. október 5.	Teréz sz. 1809. febr. 11.	Mihály † sz. 1786. nov. 12.	Anna sz. 1788. jul. 14. férje: Nob. Fr. Varga	Julianna sz. 1791. febr. 26.	Mihály sz. 1795. okt. 22. † 1867. jan. 10. I. neje: Schrainer Erzsébet † 1822. II. neje: Bugovics (Süle) Anna	Ferencz sz. 1784. febr. 13. † 1869. decz. 3. neje: Tóth Katalin			
Károly sz. 1820. márc. 1.	Ignác † sz. 1822. okt. 17.	Antal (borbély) sz. 1824. decz. 23.	Erzsébet sz. 1826. okt. 30.	Ignác sz. 1828. decz. 28.	Flórián sz. 1835. ápr. 30.	Ambrus sz. 1837. aug. 21.	György sz. 1841. jan. 2.	József sz. 1843. okt. 10.	István sz. 1821. aug. 17.	Anna sz. 1824. aug. 1.	Katalin sz. 1828. nov. 27.	János sz. 1835. febr. 16.			
(Bacsányi Antal atyja halála után rövid ideig folytatta az ősi Bacsányi házban a borbélyüzletet, s ugy a hatvanas évek elején eltávozott Tapolcásról. Testvérei részint elhaltak, részint mint iparos segédek ismeretlen helyre költöztek.															
Ferencz † sz. 1751. nov. 16.		Éva † sz. 1754. aug. 24.		Erzsébet és Katalin ikrek sz. 1757. jan. 10. férje: Nob. Franciscus Pirity			Éva sz. 1760. máj. 11.		János sz. 1763. máj. 9. a költő		Julianna sz. 1766. ápr. 11.		Rozália sz. 1769. szept. 8.		
Anna sz. 1813. aug. 16.				István (asztalos) sz. 1815. december 11. † 1877. augusztus 8. neje: Bugyi Mária (Pestről)				Rozália sz. 1820. nov. 22.				Ferenc sz. 1822. jan. 16.			
Gyula (asztalos) sz. 1846. július 29. neje: Lóbl Mária Janka (esk. 1885. június 8.)						István (pinczér) sz. 1849. márczius 18.			Franciska sz. 1852. aug. 27.						

BARCSAI ÁKOS CSATÁJÁRÓL VALÓ GÚNYDAL.

A nemzeti múzeum levéltárának rendezetlen iratai között egy nyolczadrét nagyságu került a minap kezeim közé. Az irat két-felé van hajtva s a hájtáson levő nyomok arra mutatnak, hogy valamely kötésből van kiszakítva. Az első levél első lapján *Speculum Veritatis* cím alatt az író rövid latin mondatokban váltokozva jellemzi Rákóczi Györgyöt és Barcsai Ákost, ily formán:

G. R. In Regno est Augustus, in Judicijs Traianus, in tabulis Galba.

A. B. In Regno est Nero, in Judicijs Diocletianus, in tabulis Julianus.

Az első levél második lapján következik aztán azon vers, a mely Barcsai Ákosnak Rákóczi György ellen vívott csatájáról szól. A vers tizenhat szakaszból áll s itt következik:

Fidelitas nonnullorum.

1. Mala est militia, szűnelkül s may nélkül,
Nem io hadra készülni eles fegyuer nélkül,
Az fara sem io hagni hegyes körömmelkül.
Szarnyalas sem tanacsos io sugár szarnynelkül.
2. Interim Achacius ad bellum se parat,
Lepus contra leonem fegyvert fogni inperat,
Vincam, vinco vel vincar, Cupauölgin intonat,
Nines hada Rakocinak tele szoual acclamat.
3. Bethlen Janos iouallia elsőben csatazni,
Küküllöuarmegyueul előliaroba menni,
Azt möndgia rosz uitesz, az ki készül futni,
Az mit eo cselezkik, iouallia cselekenni.
4. Toldalaghi aestuat, hogy eo nem probalhat,
Ez mostani taborban ütközest nem kaphat,
Mert lattia, Bethlen Janos azoknak ügyet adhat,
Az alat úzni kezül, de eo loua nem futhat.
5. Interim fama volat, rosz hírek érkeznek,
Mert Gorbonal vitezit Barcsainak fel verek,
Timor, tremor, felelem ott megh öreghbedek,
Vitez generaloknak szúuök megh lankadek.

6. Consilium placuit, harczhoz készülének,
De Szaladoczki Pallal giakran beszélgetnek,
Hogy Rakoczi érkeznek, mar nem ketelkednek,
Megh csak arnyekatolis az sasnak retteghnek.
7. Bethlen Janos azt mongia, rosziul uan csömörtől,
Neki fel emelyedet giomra az roszt hirtől,
Irtozik, hogy szellőzik Rakoczi hirtől,
Igen felti az bőrit katonak tóritől.
8. Az közüeny Lazar Georgyöt valoba kenozza,
Megh horgadot nekie keze es az laba,
Hogy ne essek az bőre neki az csauaba,
Mert nekijs reszsze volt az sok practicaba.
9. Tholdalagi labai reszketnek az kengyelben,
Azt mongia eo nem hogy volt soha ily veszelyben,
Kerdezi, hogy ha holt megh valaki felteben,
Mert fel, ha rayta esik halal törtetenben.
10. Izzad Kalnoki Mihaly, emelyegh az giomra,
Mert fel, ha eot ra vonnjak az ebek torara,
Rettegh, hogy megh ne iutna variak konyhaiara,
Mert őis sokat cserget io iambor Urara.
11. Dacso Janos irtozik hertelen hal(al)tol,¹
Az niakat bucsüztattia ez hitvan vilaghtol,
Igen felti az torkat az kender kalasztol,
Szabadicsa Isten, mint Judast az istranghtol.
12. Czeren futo Miklostis el ütötte az gatt,²
Mert igen megh szaggatta az Ura szakallat,
Izente, hogy eo biria neki egy faluiat,
Mely miat, en hizem, megh niuytiak az niakat.
13. Szekely Istuan io sziuel uaria iol tött Urat,
Mert tudgia, hogy giakorta szitta megh az annyat,
Aual fizette neki iambor szolgalattiat,
El hizem, megh csibdesik nekijs az tollat.
14. Miko Mikloisis giakran vagta s niúzta Urat,
Szidalommal tiztelte méltosagos³ Urat,
Esztelen bezedekkel illetetuen annjat,
Ki miat megh erdemli hoherok konyhaiat.
15. Bodohazi sok szitkot, atkot ra kialtot,
Az ki iobban szidhatta, annak pénzt adatot,
Sok hallatlan dolgokkal szegeny gialzatatot,
Ki miat mint az cedrus fel magasztaltatot.
16. Az köuerit es nadgiat en most le nem irtam,
Csak az öztöueriuel pennamot koptattam,
Ki oluassa irasom mondgia iambor voltam,
Ezekben hibanelkül mert igazat mondtam.

¹ Az eredetiben *haltol* van.

² *gát*, e sornak nem igen lehet kellő értelmet adni.

³ Az *os* végzet az eredetiből ki van szakítva.

Ezen versben, a melyet a mondatközi írásjelek és a nagybetűk kivételével betűhíven irtam át, erős gúny és több helyütt nem közönséges humor nyilatkozik, s már csak ezen okból is megérdemelné, hogy közöljük. Tárgyának azonban egyuttal történeti érdeke is van; s ez az, a mi leginkább leköti figyelmünket. Szalárdi János Siralmas Magyar Krónikájában¹ az 1659. aug. 25. szept. 24-ki időközről a többek közt ezeket írja: »De mihelyt az ország népe megérté a fejedelemnek (t. i. Rákóczi Györgynek) rájuk haddal való menetelit, nem lévén kedvek az egymással való viadalhoz, ottan nagyon szökni és oszlani zászlójok alól kezdettek vala. Hogy pedig a fejedelem is utánok nyomultan nyomulna, sőt Fejérvár táján majd ugyan úzóbe is őket venni kezdette volna, Barcsai vevén észébe, hogy az ország népének, főképen székelységnek mellőle fele is elment volna, annyival inkább bátorságos nem lehetvén a harcznak elpróbálása . . . az ország népét elbocsátván, maga a kancellariusával Toldalagi Mihálylyal, Barcsai Gáspárral és Andrással s többekkel és udvara népével Dévába sietett vala.«

Az itt közlött vers Barcsai Ákosnak ezen épen nem fényes hadviselését gúnyolja ki, még pedig — a mint az összevetésből kiki meggyőződhetik — meglepő történeti hűséggel.

Igy már most a vers keletkezése idejét is meg lehetős pontosággal lehet meghatározunk. Szalárdi szerint Rákóczi György 1660. jun. 7-én éjjeli 1 óra tájban halt meg (511. l.); versünk pedig még úgy beszél róla, mint élőről, s mint a ki diadalának dicsőségét élvezi. Már pedig 1660-ban török is, német is egyaránt kezdi szorongatni és szerencse-csillaga rohamosan hanyatlík lefelé. Azért tehát a mi versünk keletkezése ezt az időt minden valószínűség szerint megelőzte s az 1659. év őszéről való lehet.

Szerzőjét azonban még csak nem is sejttem.

DR. BARTHA JÓZSEF.

¹ Kiadta Kemény Zs. az Újabb Nemzeti Könyvtár II. folyamában, Pest, 1853. 451. l.

